

OUD HOORN

Kwartaalblad

2021

2

43^e Jaargang

IN DIT NUMMER O.A.: KAPPER KIND EN DE GEHEIME SCHAT; DE DROOM VAN CORNELIS RIS, FILANTROPIE IN HOORN;
DE OORLOG VAN TWEE HOORNSE KOLENBOEREN; EEN BEZOEK AAN HET BEDELAARSGESTICHT VAN HOORN; VERLANGEN NAAR
EEN EIGEN KERKHOF, 150 JAAR ROOMS-KATHOLIEKE BEGRAAFPLAATS DRIEBOOMLAAN; RIJKSSTRAATWEGEN 1821-2021;
DE 'BEELDENSTORM' VAN 2019; SILHOUETTEN VAN DE ZUIDERZEE; KRUISSTRAAT 15 HEEFT WEER EEN HIJSBALK

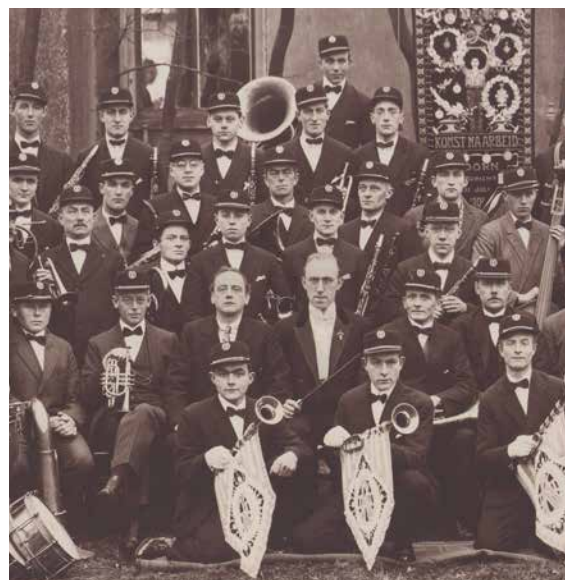

V O O R W O O R D

Jaap van der Hout

Ons kwartaalblad is in de loop der jaren een verzamelaarsobject geworden. Veel leden en oud-leden hebben een aparte hoek in hun boekenkast ingeruimd om de complete jaargangen te bewaren. Het kwartaalblad verhaalt over de rijke geschiedenis van onze geliefde stad en haar bewoners en passanten. Het is een blad waar we als vereniging trots op zijn en dat ook uitdragen. Het kwartaalblad behoort tot één van de belangrijkste pijlers onder onze vereniging. Deze kwaliteit is bereikt door een bevlogen groep mensen onder leiding van hoofdredacteur Egbert Ottens. Hij is de drijvende kracht achter het kwalitatief hoogstaande magazine dat het kwartaalblad nu is.

Dit kwartaalblad wordt een bijzonder verzamelaarsobject. Het is namelijk het laatste kwartaalblad dat onder leiding van Egbert wordt uitgegeven, want hij stopt als hoofdredacteur. Dat houdt niet in dat hij voor het kwartaalblad verloren is. Er zullen zeker de komende jaren nog uitstekende artikelen van zijn hand in het blad verschijnen. Maar de bezielende drijvende kracht die dit blad groot heeft gemaakt zullen we node gaan missen. Via deze column wil ik Egbert namens onze vereniging dan ook bedanken voor zijn inzet voor ons kwartaalblad. Zonder hem was het blad niet geworden wat het nu is. In deze coronatijd is het lastig om een vrijwilliger uitgebreid in het zonnetje te zetten. De vergaderingen en andere verenigingsmomenten gaan op afstand via 'Teams' en zijn daarmee niet het middel om iemand in de schijnwerpers te zetten. Dat laatste zeker ook omdat een deel van onze leden niet online bereikbaar is. Er gloort echter hoop aan de horizon, het einde van deze vervreemdende tijd lijkt er aan te komen. In juli of augustus moet het dan ook mogelijk zijn om samen met de voltallige redactie en ons bestuur op een gepaste wijze stil te staan bij dit afscheid. Om de continuïteit van ons blad voor de komende jaren te waarborgen is Ron Dol namens het bestuur in overleg met de redactie hoe we de vacature kunnen invullen en de redactie kunnen verstevigen na het vertrek van Egbert. We hopen nog jaren dit prachtige blad aan onze leden te kunnen verstrekken, maar denk op het moment dat dit blad bij u op de mat valt aan de drijvende kracht achter dit Hoornse verzamelaarsobject. Zonder Egbert hadden we deze kwaliteit niet bereikt. Als vereniging geven we via deze column een uitgebreid applaus en nemen we dankbaar onze pet af.

MUSEUM VAN DE TWINTIGSTE EEUW

Krententuin 24 (Oostereiland)
1621 DG Hoorn
tel. 0229-214001
Geopend:
maandag t/m vrijdag 10.00-17.00 uur
zaterdag en zondag 12.00-17.00 uur
www.museumhoorn.nl

Westfries Museum

Roode Steen 1, Hoorn
tel. 0229-280022
Geopend: 1 april t/m 31 oktober, maandag t/m vrijdag 11.00-17.00 uur; 1 november t/m 31 maart; dinsdag t/m vrijdag, 11.00-17.00 uur. Het gehele jaar zaterdag en zondag 13.00-17.00 uur
www.wfm.nl

Westfries Archief

Blauwe Berg 5c, Hoorn
tel. 0229-282500
Studiezaal open:
dinsdag en vrijdag 9.00-17.00 uur
Voor meer informatie:
www.westfriesarchief.nl

Vereniging Oud Hoorn

Onder de Boompjes 22
1621 GG Hoorn
tel. 0229-273570
Email: info@oudhoorn.nl
www.oudhoorn.nl
Geopend: dinsdag en donderdag 10.00-16.00 uur
zaterdag 10.00-14.00 uur

Houd rekening met mogelijk andere openingstijden ivm corona.

Afscheid

Weemoed en afscheid voeren een beetje de boventoon in dit Kwartaalblad. Afscheid van twee redactieleden. Allereerst Hans Rijswijk. Namens onze vereniging mocht ik een woord van herinnering tijdens de afscheidsbijeenkomst uitspreken. U treft het als in memoriam in dit nummer aan. Kort na Hans overleed oud-redactielid Jacques Entius. Zomer 2007 sloot hij zich bij de redactie aan. Zijn afnemende gezondheid verhinderde hem de laatste jaren nog actief aan het redactiewerk deel te nemen.

In het Voorwoord van Jaap van der Hout, op nevenstaande pagina, hebt u over mijn vertrek kunnen lezen. Mooie, en een beetje te grote woorden naar mijn bescheiden mening. Maar dank. Ik heb het werk met genoeg gedaan en nooit alleen. We deden het met een fijne ploeg mensen samen. Daar wil ik ook drukkerij Van Vliet en in het bijzonder vormgever Rob Huiden in betrekken. Ik zal hen en het werk missen. Vorig jaar zomer had ik aangegeven te zullen stoppen. Op verzoek ben ik nog enige tijd doorgedaan. Na een kleine vijftien jaar is het tijd voor nieuw bloed. Schrijven kan ik niet nalaten. Dus zo nu en dan zal ik nog wel wat van mij laten horen. En op de achtergrond blijf ik voor advies en hand- en spandiensten beschikbaar. Voor reacties op het blad was ik altijd dankbaar.

De historie van onze stad is een onuitputtelijke bron voor verhalen. Dat wordt onderstreept in het artikel over kapper Kind. De foto op het omslag is in 1929 genomen, in de tuin van Het Park dat toen nog aan het Achterom stond. We zien Kunst na Arbeid. Met trompet op de knie Martinus Kind en met dirigeerstokje de befaamde dirigent en componist Gerard Boedijn. Als kleinzoon Mart Kind zijn verhaal doet, blijkt zich letterlijk in Hoorns bodem, de kelder onder zijn woning, een schat aan oude tegels te bevinden. Waar een spa in de Hoornse grond wordt gestoken, komen de verhalen en de geschiedenis vanzelf naar boven.

Het artikel over twee Hoornse 'kolenboeren', hoe schokkend ook, bemoedigt – zeker in deze tijd. Het toont dat mensen na jaren van angst en onderdrukking, de draad van het leven oppakken, een leven uiteindelijk zonder wrok.

Laten we hopen dat we deze zomer langzaamaan weer kunnen terugkeren naar de open samenleving van voor de pandemie. Blijf gezond en betrokken bij elkaar, onze stad en onze vereniging.

IN DIT NUMMER

VOORWOORD

Jaap van der Hout

PAGINA 50

KAPPER KIND EN DE GEHEIME SCHAT

Sabina Posthumus en Frans van Iersel

PAGINA 52

DE DROOM VAN CORNELIS RIS, FILANTROPIE IN HOORN

Laura Jonkhoff & Willeke Jeeninga

PAGINA 58

LEZINGEN NAJAAR 2021 EN

LEZERS SCHRIJVEN

PAGINA 65

DE OORLOG VAN TWEE HOORNSE KOLENBOEREN: LOUIS VAN KLEEF EN SIEBREN ALKEMA

Egbert Ottens

PAGINA 66

EEN BEZOEK AAN HET BEDELAARSGESTICHT VAN HOORN

Peter van der Baan

PAGINA 74

VERLANGEN NAAR EEN EIGEN KERKHOF

150 JAAR ROOMS-KATHOLIEKE BEGRAAFPLAATS DRIEBOOMLAAN

Egbert Ottens

PAGINA 78

RIJKSSTRAATWEGEN 1821-2021

Ruud Hoogenboom

PAGINA 84

AFSCHEID VAN EEN ONVERMOEBARE DUIZENDPOOT IN MEMORIAM HANS RIJSWIJK

Egbert Ottens

PAGINA 88

IN MEMORIAM JACQ ENTUIS

Egbert Ottens

PAGINA 89

DE 'BEELDENSTORM' VAN 2019

Chris Holman

PAGINA 90

SILHOUETTEN VAN DE ZUIDERZEE

Frans van Iersel

PAGINA 94

KRUISSTRAAT 15 HEEFT WEER EEN HIJSBALK

Frans Coenen

PAGINA 95

STADSBEELD, RESTAURATIES, WIJZIGINGEN EN VERVAL

Jaap van der Hout

PAGINA 97

VERLEDEN & HEDEN

Willy Wiggelaar

PAGINA 100

COLOFON

Kwartaalblad
Vereniging Oud Hoorn

Bestuur:

Jaap van der Hout, voorzitter,
Matt Wever, secretaris,
Jos Renckens, penningmeester,
Ron Dol, Jan Haring, Anja Morit.

Ereleden:

J.C. Kerkmeijer (1875-1956)
mr.dr. B. R. Canneman
(1909-1982)
H. Krijgsman (1914-1990)
D. Breebaart (1905-2002)
C. Kupperts (1920-1990)
drs. H.M. van den Berg
(1918-2005)
J.L.N. Dijkstra (1930-1992)
J.M. Baltus (1939-1994)
J.P.H. van der Knaap (1936-2007)
J.E.J. Lamers
A. de Graaf
L.P.M. Hoogeveen
A. Boezaard
F. Uiterwijk
A.G.F. van Weel
E.S. Ottens
E.L. van Iersel

Foto's/illustraties:

Ite National Galerie Berlin
Frans van Iersel
Mart Kind
Jos Koenen
Musée National de la Légion
d'Honneur Parijs
Noord-Hollands Archief
Egbert Ottens
Thees Peereboom
Rijksdienst Cultureel Erfgoed
Rijksmuseum
Utrechts Archief
Vereniging Oud Hoorn
Westfries Archief
Westfries Museum
Wikimedia Commons dqfn 13
Willy Wiggelaar

ISSN: 2213-7009

KAPPER KIND EN DE GEHEIME SCHAT

1904: Martinus Kind vlak voor zijn huwelijk

SABINA POSTHUMUS EN FRANS VAN IERSEL

Kapper Kind is niet alleen een begrip in de Hoornse geschiedenis vanwege de permanentjes en opgeschoren koppies in zijn kapsalon aan de Appelhaven, maar ook door zijn inzet voor muziekvereniging Kunst na Arbeid en de Hoornse Hengelaars Bond. Zijn kleinzoon Mart voegt een spannend hoofdstuk toe aan de familiechroniek, niet in de voetsporen van zijn opa als kapper of muzikant, maar als schatgraver.

Op 22-jarige leeftijd begint Martinus Kind, roepnaam Tinus, in mei 1903 een scheersalon aan Korenmarkt 12. Het knippen en scheren gaat hem voor de wind, de clientèle groeit en in de krant verschijnen regelmatig advertenties voor bediendes en leerlingen. Een jaar na de opening van de scheersalon trouwt Tinus met Meintje Beek, zij kregen vier kinderen. Zoon Klaas zou later in de voetsporen van zijn vader treden. Vanaf 1927 kunnen ook de dames bij Kind hun haar laten doen, hij maakt reclame met moderne kapsels als Polka en Bobbed. Wat later gaat hij ook permanenten, destijds niet geheel zonder risico, hij adverteert met 'Bij Kind geen verbrande haren'.

In de kermisweek van 1912 ontvingen klanten van de kappersbedienden een kermis-souvenir, in de hoop daarmee een kermisfooi te krijgen

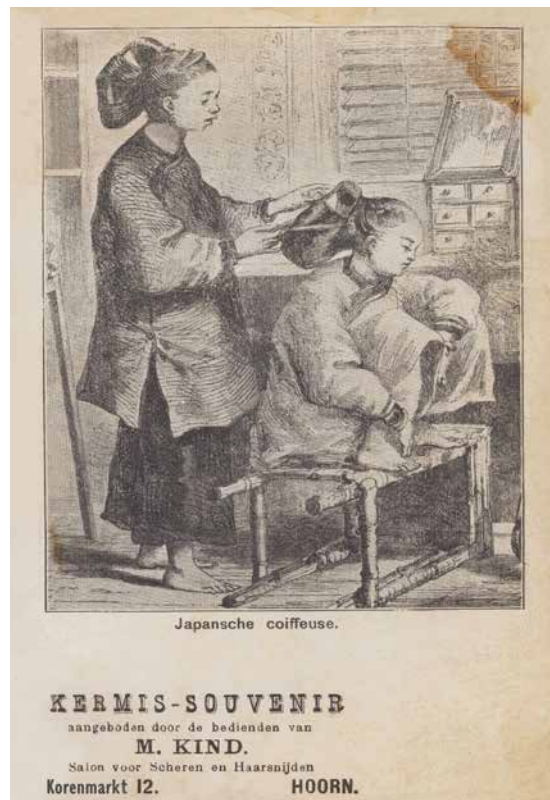
1929: Kunst na Arbeid. Martinus Kind zit in het midden, met trompet op de knie. Twee stoelen naast hem zit de befaamde dirigent Gerard Boedijn. De gouden speld, zichtbaar op de revers van Boedijn, hoort bij het 25 jarig lidmaatschap

Kunst na Arbeid

Tinus is een actieve muzikliefhebber. In 1905 is hij medeoprichter van 'Arbeiders Muziekvereniging Kunst na Arbeid Hoorn'. Er worden in het hele land muziekverenigingen met deze naam opgericht, het verheffen van het volk door middel van kunst en cultuur is een belangrijke inspiratie. Hoorn is in die tijd tot in de hoogste noten verzuild, in 1904 krijgen de katholieken een eigen muziekvereniging Apollo en in 1926 kunnen de protestanten niet

achterblijven, zij starten Crescendo. Tinus bespeelt meerdere blaasinstrumenten, eerst klarinet en later trompet. Hij deed ook mee aan solistenwedstrijden o.a. op piston (kleine trompet). Alhoewel Tinus niet tot de arbeidersklasse behoort, is hij een gewaardeerd lid, als muzikant en als bestuurslid en voorzitter. Bij de kapsalon kunnen ook toegangsbewijzen voor de

concerten van Kunst na Arbeid worden gekocht, en nieuwe leden kunnen zich er aanmelden. In 1946 wordt Tinus 'Eere-lid, in verband met de vele en belangrijke diensten'.

Kanarie op proef

De muzikale voorkeur van Tinus neemt een opvallende afslag. Vanaf 1910 verschijnen er advertenties waarbij hij zich presenteert als vogelhandel, gespecialiseerd in gele sijsjes, Japanse nachtegalen, kanaries en zangzaad. Kleinzoon Mart herinnert zich verhalen over de vogelhandel: 'Die vogeltjes werden door opa in kooitjes in de woonkamer gekweekt. Mijn grootmoeder vond dat niet zo leuk. Wildvreemde kopers zaten soms uren bij haar in de woonkamer te wachten tot een kanarie ging zingen.' Commercieel is Tinus wel: mensen kunnen de Saksische kanaries veertien dagen op proef krijgen. Niet goed, geld terug.

Als ondernemer pakt Tinus van alles aan. In 1919 wordt hij door het gemeentebestuur benoemd tot kapper van het gemeentelijk Stadsziekenhuis, een klusje dat zijn zoon Klaas na veertig jaar van hem overneemt. Ook doet Tinus in verzekeringen en staatsloten en zijn kapsalon is afhaalpunt voor hypothecaire premie-obligaties.

Hoornse Hengelaars Bond

Naast scheren en knippen, zangvogels kweken en muziek maken, zoekt Tinus naar een meer ontspannen bezigheid. In 1919 richt hij met anderen de Hoornse Hengelaars Bond op, waar hij 35 jaar voorzitter van is.

Zijn grote inzet voor de Hoornse samenleving is inmiddels ook het gemeentebestuur niet ontgaan. Als hij in 1954 afscheid neemt van het bestuur van de Hoornse Hengelaars Bond, ontvangt hij uit handen van burgemeester Canneman de zilveren

Tinus krijgt in 1954 van burgemeester Canneman de zilveren eremedaille van de stad Hoorn

eremedaille van de stad Hoorn. De Bond doet hem daarbij een schilderij van de befaamde Hoornse schilder Klaas Ooijevaar cadeau waarop Tinus staat afgebeeld, bezig met hengelen. Tinus blijft bezig, ook na zijn pensioen, vertelt Mart: 'Na zijn pensionering begon mijn grootvader een handeltje in vissersbenodigdheden, zoals dobbers, onderlijnen, loodjes en haken. Die fabriceerde hij aan de keukentafel, ze vonden gretig aftrek.'

Appelhaven 26 in 1928 gesloopt

Het pand op de Korenmarkt is op enig moment te klein om zijn groeiende ambities en een gezin met vier opgroeiende kinderen te huisvesten. Tinus koopt het bouwvallige pand Appelhaven 26 (de woning was onbewoonbaar verklaard) en het daarachter gelegen pakhuis. Hij wil de panden slopen, om er een moderne kapsalon voor in de plaats te laten bouwen, met een kleine woning

ernaast. Op de verdieping boven de kapsalon moet een ruime bovenwoning komen. Eind 1929 zal de nieuwe kapsalon aan de Appelhaven open gaan.

Bij het slopen van de vervallen pandjes komen een paar historische bouwelementen tevoorschijn. Zo vinden ze beschilderd behang en in het plafond worden bewerkte eiken consoles en sleutelstukken aangetroffen. Op oude kaarten uit de zeventiende eeuw is duidelijk te zien dat vroeger op deze plek een aanzienlijk hoger pand heeft gestaan. Na het grote verval in de 18^e en 19^e eeuw zijn veel panden, soms gedeeltelijk, gesloopt en kleiner teruggebouwd. Dat daarbij de bouwmaterialen van het gesloopte pand opnieuw gebruikt werden, was

Bij de jaarlijkse viswedstrijd was het gebruikelijk dat Tinus Kind de wedstrijd opende met een muzikaal optreden op zijn kornet

Circa 1925. In het midden Appelhaven 26, links in het pand een woning en rechts de kruidenierswinkel van De Haan, daarachter stond een smal pakhuis

Opening van de nieuwe kapsalon in 1929. Tinus poseert bij een groot bloemstuk van de Hoornse Hengelaarsbond

1946. Zoon van Herman, zusje van Klaas, Cristien, kapster Rie Eeken, oma en opa. Zittend Herman Kind en zijn vrouw Ger

gebruikelijk. Dat verklaart misschien ook waarom het winkelpandje is gestukadoord, dat deden ze veelal ook niet uit rijkdom. Kleinzoon herinnert zich verhalen van zijn opa over die sloop. 'Bij het bouwrijp maken vond de aannemer een grote, volledig betegelde, kelder. Volgens mijn grootvader kon je in die kelder staan,' vertelt hij. Tinus, Klaas en zijn tweelingbroer Herman weten een aantal tegeltjes los te hakken. De rest van de tegels krijgen ze niet los, want die zijn in ijzersterk cement

gezet, zogenaamd trascement. Mart: 'De losgehakte tegeltjes zijn verkocht. Opa kon de opbrengst goed gebruiken, want op de nieuwbouw rustten drie hypotheeken.' Dat het gesloopte pand een groot geheim verbergt, weten ze dan nog niet. Pas 45 jaar later zal kleinzoon Mart het onthullen.

Circa 1940, links staat Klaas met een kapster, rechts Tinus en zijn vrouw

Klaas en Cristien nemen de zaak over

Zoon Klaas, geboren in 1908, is al jong betrokken bij de zaak. Als hij nog op de lagere school zit, helpt hij in de kapsalon met vegen en inzepen. Hij leert snel en komt volledig in dienst. In 1934 trouwt hij met Cristien Fries (1912). Cristien is in ziekenhuis De Villa opgeleid tot verpleegster, maar omdat ze

gaat trouwen moet ze ontslag nemen. 'Mijn moeder was het helemaal niet eens met dat ontslag,' vertelt Mart. 'Als lid van de SDAP en later van de PvdA maakte ze zich sterk voor het afschaffen van die regel.' Ze gaat wel direct aan de slag in de kapsalon. In 1954 komt de zaak op naam van zoon Klaas. Klaas en Cristien stoppen met het knippen van heren, ze richten zich volledig op de haarverzorging van dames. De kapsalon wordt daarvoor volledig opnieuw ingericht. Ondanks die grote verandering bleef vader Tinus zich met de zaak bemoeien. 'Mijn grootvader kon de kapperszaak moeilijk loslaten. Jaren later heeft mijn vader hem duidelijk gemaakt dat zijn goed bedoelde bemoeienis vaak hinderlijk was en dat het beter was dat hij de zaak volledig aan hem zou overlaten.' Aldus geschiedde. Vanwege de ziekte van Parkinson heeft Klaas zijn pensioen in de zaak niet kunnen halen. 'Mijn moeder heeft het toen overgenomen,' vertelt Mart. 'Tot haar tachtigste was ze vrijwel dagelijks in de kapsalon te vinden.'

In 1924 lieten confessionele politici een Koninklijk Besluit uitvaardigen dat ambtenaren en verpleegsters die trouwden voordat zij 45 jaar waren 'eervol ontslagen behoorden te worden'. Verpleegsters onder de 45 konden immers zwanger worden; in dat geval gingen moederlijke plichten voor.

De laatste jaren deed ze het rustiger aan en verrichtte ze ondersteunende werkzaamheden. Wel zette ze nog regelmatig een permanent, haar specialiteit.

Ook na haar 65^e blijft Christien actief met permanenten

Op latere leeftijd heb ik veel gesprekken met haar gevoerd over de vraag of het nu niet mooi genoeg is. Resoluut antwoordde ze dan: 'Luister, als ik het mooi genoeg vind, laat ik het je weten. Ik kan mijn klanten niet missen!'

Circa 1950. Links Siem Broertjes, in het midden Klaas. Rechts kapper Borninkhof, hij nam het herenknippen van Kind over en begon een kapperszaak op de hoek van de Schoolsteeg en het Gerritsland

Maar na 88 jaar sluit de zaak toch echt. Moeder Cristien vindt het mooi genoeg geweest, Kapsalon Kind stopt ermee. Bij haar afscheid laat zij in het NHD weten: 'Vanaf mijn 21^e ben ik kapster.' En over haar klanten zegt ze: 'Sommige komen al 70 jaar bij ons.'

Vanaf 1954 richten Klaas en Cristien zich volledig op de haarverzorging van dames. De kapsalon wordt daarvoor helemaal opnieuw ingericht

Deze foto toont het oorspronkelijke ontwerp uit 1929. Sedert de bouw is de voorgevel enkele malen aangepast. Foto uit Noord-Hollands Archief

Mart zet de kapperstraditie niet voort. 'Mijn vader zei, ga jij maar wat anders doen. Hij gunde mij een maatschappelijke carrière, waar je niet 60 á 80 uur in de week hoefde te werken.'

Kleinzoon Mart gaat graven

Maar de verhalen over die grote betegelde kelder laten Mart niet los. Hij is er van kindsbeen af door gebiologeerd en spreekt er regelmatig met zijn grootouders over. Hij is absoluut van plan die kelder te vinden. Aangezien de kavel volledig is bebouwd, zou de kelder nog steeds onder het pand moeten zitten. Na veertig jaar weten Tinus en zijn zoon Klaas en diens broer Herman echter niet meer waar die kelder zich precies bevindt. 'Ze wezen alle drie een verschillende locatie aan,' zegt Mart.

Toen de kapsalon net af was, woonden Klaas en Cristien naast de salon, opa Tinus en zijn vrouw wonen in de bovenwoning. Als de kinderen volwassen zijn, ruilen ze om. Mart woonde dus met zijn ouders boven de kapsalon, zijn opa en oma wonen ernaast. 'Die benedenwoning komt in 1973 vrij, na het overlijden van opa en oma in 1968.' Mart ziet zijn kans schoon om op onderzoek

te gaan. Hij zaagt een groot gat in de houten vloer op de plek waarvan hij denkt dat de kelder kan zitten. 'Helaas vond ik geen kelder. Wel een kruipruimte van 40 centimeter hoog, met veel modder en tegelscherven.' Het uitgraven is een forse uitdaging voor een docent aan de sociale academie, die niet gewend is om liggend onder de grond te werken. En dan moet hij ook nog zien te voorkomen dat er schade ontstaat aan het pand, want dat kent een klassieke fundering en staat niet op heipalen. 'Na enkele weken graven stuitte ik op een muur van een half verdiepte kelder,' vertelt Mart. Is dat die kelder waar zijn vader en opa over hebben verteld? In de 17e eeuw was het in grote huizen niet ongebruikelijk om onder een trap of onder een bedstee een voorraadkelder aan te leggen. 'Het keldertje was niet groot, ongeveer een bij anderhalve meter. Toen ik de modder en het puin eruit had gehaald, vond ik een plint met oud-Hollandse tegeltjes.' Voor het losmaken van de tegeltjes roept Mart de hulp in van Peter Veld, zoon van de bekende Hoornse antiquair. 'Die wist hoe je oude tegeltjes met heel voorzichtig tikken kon loskrijgen. Dat was monnikenwerk, als we met z'n tweeën een hele avond hadden doorgewerkt hadden we slechts twee of drie tegeltjes.' Uiteindelijk gaat er slechts één tegel in gruzelementen, zo'n vijftig komen er redelijk ongeschonden uit. De vloer van de kapsalon was van beton. Mart probeert verder te graven, onder de vloer. 'Er was helaas geen kruipruimte, het was onbegonnen werk.'

Onmiskenaar Hoorns

Wat voor tegels heeft Mart uit de kelder getikt? In het begin van de 17e eeuw ontstaat in Hoorn de eerste aardewerk- en tegelbakkerij, deze heeft het alleenrecht van de stad. Experts stellen vast dat de tegels uit de kelder van de kapsalon in Hoorn zijn gebakken in de periode tussen 1620 en 1640. Volgens archeoloog Christiaan

voorstellingen zoals bloemenvaasjes en blauwe dieren. De gekleurde tegels worden door de experts nog hoger aangeschreven. De schilderijen zijn prachtig, elegant en zeldzaam. De blauwe en de gekleurde tegels zijn in hun soort allemaal van topkwaliteit, geen massaproductie.

Waar is die grote betegelde kelder?

Volgens Mart lijkt de gevonden kelder niet op de kelder waarover zijn grootvader en vader uitvoerig hebben verhaald. Niet lang na zijn vondst wordt het mysterie opgelost. In 1911 wordt in de binnenstad het waterleidingnetwerk aangelegd. Tot die tijd hadden veel woningen een waterkelder, waar zij het regenwater voor later gebruik in bewaren. Mart: 'Eind jaren zeventig was op de hoek met de Wijdebrugsteeg het trottoir verzakt. Een bouwvakker van de gemeente die het probleem kwam repareren, vertelde dat op meer plaatsen in de stad oude waterputten bij de gevels na verloop van tijd verzakkingen vertoonden.'

De grote kelder was eindelijk gelokaliseerd. 'Mijn grootvader had niet in een voorraadkelder gestaan, maar in de waterkelder. Dat verklaart ook waarom deze kelder volledig was betegeld.'

Kan Mart opnieuw gaan schatgraven, op die andere plek? Helaas, de vreugde is van korte duur. Juist dat deel van het pand is jammer genoeg voorzien van een betonnen vloer. Bij de verbouwing tot restaurant in 1992 moet Mart zich bedwingen om de betonvloer niet alsnog te laten wegbreken. Nieuwe generaties hebben dus nog een kans.

(Mar)Tinus Kind behoort tot de eerste leden van de Vereniging Oud Hoorn. Als opa begin jaren zestig zijn lidmaatschap wil opzeggen, neemt kleinzoon Mart zijn lidmaatschap stilzwijgend over. Het adres en hun naam (M. Kind) zijn immers identiek.

1945	Maandag Dinsdag	Woensdag	Donderdag	Vrijdag	Zaterdag	Totaal
2 juli	21	14	18	24	32	109
9 " "	20	14	24	20	30	108
16 " "	85	67	80	85	80	347
23 " "	40	86	84	93	75	378
30 " "	41	94	96	104	94	429
6 Aug	56	90	83	74	82	388
13 " "	57	99	92	83	104	436
20 " "	45	108	107	117	111	488
27 " "	76	124	120	feest		320
3 sept	83	91	91	90	87	392
10 " "	27	80	105	67	90	369
17 " "	45	80	90	90	82	387
24 " "	37	92	77	65	44	315
			144 van die 77 nieuw geld	↑ Nieuw geld	↑	4466,

In het familiearchief zit een interessant kasboekje waarin over de periode maart 1930 tot en met januari 1946 de omzet keurig werd bijgehouden. In 1930 bedroeg de omzet gemiddeld f 62,- per week (€ 28). In zeven jaar tijd stijgt de omzet naar f 93,50 (€ 42). In 1945, vooral na de bevrijding, stijgt de omzet snel naar f 206 (€ 93) per week. Van die omzet moesten meerdere gezinnen in hun levensonderhoud voorzien.

Schrickx is het 'onmiskkenbaar Hoornse productie'. De gevonden blauwe tegels zijn tegels met bekende

DE DROOM VAN CORNELIS RIS,

Beschilderd behang in
Grote Oost 53, Hoorn

Laura Jonkhoff & Willeke Jeeninga

Op 16 april 2021 vond de officiële presentatie plaats van een boek over de geschiedenis van de Vaderlandsche Maatschappij te Hoorn. Geruime tijd heeft deze bijzondere onderneming veel betekend voor de armere bevolking en flinke impact gehad op de Hoornse economie eind achttiende en de eerste helft van de negentiende eeuw. De 'Vaderlandsche' kan gezien worden als een filantropische organisatie en was, om met de woorden van museumdirecteur Ad Geerdink te spreken, 'een toonbeeld van ondernemerszin en een werkgelegenheidsproject avant la lettre.'

De droom van Cornelis Ris

Het was in het jaar 1777 dat Cornelis Ris, een zestigjarige Hoornse doopsgezinde predikant en koopman, het initiatief nam tot de oprichting van de *Vaderlandsche Maatschappij van Reederij en Koophandel, ter Liefde van 't Gemeenebest*. Cornelis Ris maakte zich al geruime tijd grote zorgen om zijn geliefde stad Hoorn en haar inwoners. Er heerste grote armoede door werkloosheid, veel huizen waren verkrot en de stad telde talloze bedelaars. Rijkdom was slechts voor een kleine bovenlaag weggelegd en de kloof tussen arm en rijk werd alsmat groter. Cornelis Ris, zelf een handelaar, zag het verval met lede ogen aan. Hij verzuchtte: 'Hoe Volkrijk plagt de Stad te zijn, en hoe veel Huizen onder en boven, twee en driehoog bewoond te worden! Maar bezie dezelve nu eens: onze Navigatie en Scheepvaart verloopt al gaandeweg, en is bijna te gronde.'¹¹

Deze problemen bleven niet beperkt tot Hoorn, want de hele Republiek had in de tweede helft van de achttiende eeuw te maken met economische achteruitgang. Het ging niet goed met de koophandel, de scheepvaart, de landbouw, de visserij en de nijverheid, onder andere veroorzaakt door zeeoorlogen en veepest, maar vooral door concurrentie uit het buitenland van met name Engeland en Frankrijk. Ris noteerde: 'Onze Fabrieken zijn veelal gefnuikt, en voor 't grootste gedeelte in andere Landen overgebracht. Onze Koophandel en Scheepvaart gaat hand over hand naar beneden. [...] onze schepen verminderen,

onze Timmerwerven, ambagts en arbeidslieden treuren [...].'¹²

Ris zag met pijn in het hart dat zijn vaderland, maar vooral zijn stad, steeds verder verpauperde terwijl een kleine bovenlaag in weelde leefde. De armenzorg lag bij lokale liefdadigheidsinstellingen en kerkelijke diaconieën, maar zij konden de groeiende groep bedelende armen niet meer aan en uiteindelijk kon het uitdelen van aalmoezen het armoedeprobleem niet verhelpen. Bedeling zonder uitzicht op verbetering was niet de oplossing. Er was een structurele aanpak nodig, waarbij de kern van het probleem werd aangepakt en tegelijkertijd doelen werden gesteld voor de toekomst.

Er moest worden ingezet op werkverschaffing én op onderwijs, waardoor het arme deel van de Hoornse bevolking en de jeugd werd gestimuleerd en voorbereid op een zelfredzaam en zelfstandig bestaan in de samenleving. Het probleem hield Cornelis Ris jarenlang bezig en uiteindelijk besloot hij actie te ondernemen: 'Schoon het mij aan geene bezigheid ontbreekt, maar ik veeleer, op meer dan eene wijze daar van overladen ben, zoo heb ik egter meer dan twaalf, zoo niet twintig Jaaren herwaarts, eene begeerte gevoeld om, was het mogelijk, iets uit te vinden en te helpen in het werk te stellen, ten nutte van 't gemeenebest der Maatschappij [...].'¹³

Het plan

Na lang wikken en wegen en na vele slapeloze nachten besloot de sociaal bewogen Cornelis Ris de handen uit de mouwen te steken en iets te doen voor de behoeftige medemens en daarmee tevens de economie en nijverheid voorwaarts te helpen. Ris zag het als zijn plicht zijn ideeën tot een concreet plan te bundelen. Hij zette zijn gedachten op papier en schreef een plan ter oprichting van de Vaderlandsche Maatschappij en stuurde dit naar het Hoornse stadsbestuur.

Ris zag een onderneming voor zich die als doel had om armoede en werkloosheid in Hoorn te bestrijden en te voorkomen, om de vervallen nijverheid weer te doen herleven én om de Hoornse economie weer uit het slop te halen. Werkverschaffing en onderwijs waren hierbij de sleutelwoorden, met als uitgangspunt: 'dat het waare grondbeginsel daar

FILANTROPIE IN HOORN

van, liefde is; liefde des naasten, om wel te doen in 't gemeen, en allermeeft aan de ellendigften deszelfs [...].¹⁴

Cornelis Ris wist dankzij zijn ervaring in de koophandel en zijn pragmatische en vernieuwende aanpak een onderneming op te richten die aan honderden mensen werk zou verschaffen en die uiteindelijk tachtig jaar lang als onderneming bleef bestaan. Van het nut en de noodzaak was Cornelis Ris ten volle overtuigd: 'dat ik volkomen overtuigd ben van de Nuttigheid des ondernemenen werks; van de mogelijkheid om het uit te breiden; en teffens, om hetzelfde bestendig te doen gedijen tot nut voor het Vaderland in 't gemeen, en voor onze Stad in 't bijzonder, wanneer 't maar aan moed en beleid niet al te zeer moge ontbreken.'¹⁵

De kracht van het project lag in het feit dat, in tegenstelling tot vergelijkbare initiatieven, de

- een armenschool waar kinderen gratis onderwijs kregen, zowel theoretisch als vaktechnisch;
- een fabriek waar ongeschoolde armen met relatief eenvoudige werkzaamheden opgeleid zouden worden en geld konden verdienen;
- een commerciële onderneming die de andere twee pijlers financieel zou ondersteunen.

De plannen van Ris werden met veel enthousiasme ontvangen door het Hoornse stadsbestuur en door de elite en gegoede burgerij. Door de uitgifte van aandelen kreeg Ris voldoende kapitaal bij elkaar om van start te gaan en op 1 maart 1777 was de Vaderlandsche Maatschappij een feit.

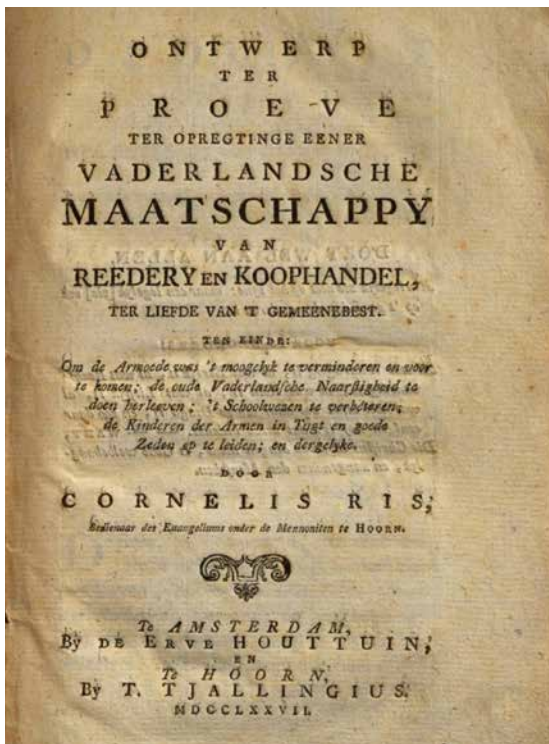
De onderdelen van de Maatschappij vonden hun onderkomen aan de Hoornse Binnenluiendijk, een gebied even buiten de stad aan het water met veel werven en pakhuizen. Hier stond onder andere een enorm pakhuis, ooit van de West-Indische Compagnie geweest, maar nu eigendom van Cornelis Ris. Hier zou het hart van de Vaderlandsche Maatschappij komen te liggen.

Ris was wel zo verstandig om zijn plan niet alleen uit te willen voeren: hij riep dan ook de hulp in van personen die op andere terreinen kennis en ervaring konden inbrengen. Met een zeskoppig bestuur ging men van start.

De onderdelen van de Vaderlandsche Maatschappij

De Armenschool

De gedachte achter de armenschool was om kinderen uit arme gezinnen van de straat te houden, van jongs af aan op te leiden en te laten wennen aan arbeid. Verder werden de kinderen door het bijbrengen van theoretische kennis en vooral van goede zeden, tucht en vlijt opgeleid tot nuttige burgers. De school was toegankelijk voor alle arme kinderen vanaf zevenjarige leeftijd, ongeacht religie of afkomst, én er werd geen schoolgeld gevraagd. Het initiatief was direct een groot succes: in een grote zaal kregen zo'n zestig tot tachtig kinderen les in het spinnen aan een eigen wiel. De gesponnen materialen waren de basis voor verdere verwerking in de fabriek, waarover straks meer. Het spinnen werd onderbroken voor onderwijs in rekenen, schrijven, lezen, zang en catechisatie. Tevens was het de taak van de schoolmeester om de kinderen op te leiden tot brave en arbeidzame burgers: tucht en goede zeden moesten worden bijgebracht, en er werd ook op gelet dat ze schoon en goed gekleed naar school kwamen. Dit laatste was volgens Cornelis Ris van groot belang, wilden

Vaderlandsche Maatschappij zich niet slechts richtte op het vervaardigen van één product, maar op een veelheid aan economische activiteiten én op onderwijs. Werk werd gekoppeld aan vorming: armen zouden werk hebben en de stad zou in de toekomst kunnen profiteren van een goed opgeleid en arbeidzaam volk.

Cornelis Ris had drie pijlers voor ogen die elkaar ondersteunden en versterkten:

Betje Wolff (boven) en
Aagje Deken (onder),
prent van W. Neering
(Rijksmuseum
Amsterdam)

de kinderen ooit aan de stereotypering van bedelaar
ontsnappen.

De maatschappelijk betrokken schrijfsters Betje
Wolff en Aagje Deken bezochten de Vaderlandsche
Maatschappij tijdens een van de open dagen. De
dames waren zeer onder de indruk van met name
de armenschool en verwoordden dit als volgt:

*Verbeeld u Kinderen, die voor een jaar of twee,
Een enkele letter nog niet te onderscheiden wisten;
Die, onvernuftiger dan 't onvernuftig Vee,
Den tijd in ledigheid en vuig gedrag verkwistten;*

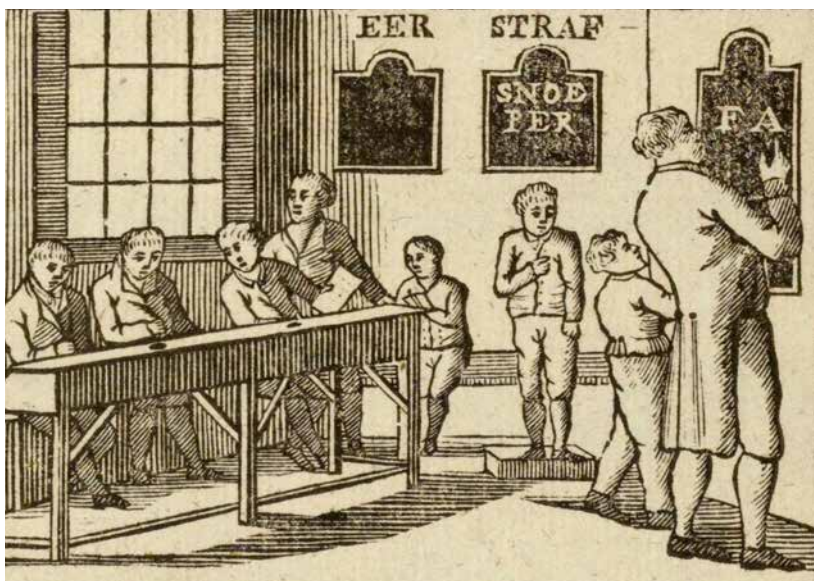
*Die, wild en woest, en in een haveloos gewaad,
De vuilste liederen op onze straaften zongen,
En, zonder 't minst bezef van zeedlijk goed of kwaad,
Afgrijslijk vloekten met nog staamelende tongen.*

*Verbeeld deez' kindren u! geheel gedwee en zagt
Aan Onderwijs en Tucht zich minzaam onderwerpen.
Wie, Nederlanders, wie van ons had ooit gedacht
Dat men Losbandigheid de Leerzucht in kon scherpen?*⁶

Wat ook echt vernieuwend was en waar Cornelis
Ris veel belang aan hechtte, was de focus die
werd gelegd op het stimuleren van de kinderen
door goede prestaties te belonen om uiteindelijk
beter gedrag te genereren. Dat werd gedaan door
maandelijkse rapporten uit te delen waarin ook
gedrag en ijver werden vermeld, en door de
kinderen regelmatig examens te laten afleggen
waarbij ze prijzen konden verdienen in de vorm
van geld of kleding.

Ris vond het tot dan toe gebruikelijke lijfstrafstelsel

Schoolklas met eer- en
strafbord, anonieme
prent (Rijksmuseum
Amsterdam)

ernstig verouderd en deed liever een beroep op het
eergevoel van het kind: wanneer een kind zich
misdroeg werd het niet geslagen maar onder een
van de zeven schandborden gezet, en een kind dat
zich goed gedroeg onder een van de zeven borden
van eer.

De aanpak van de school was voor vele burgers
nieuw, maar naast alle lof reageerde men ook vaak
sceptisch. Betje Wolff en Aagje Deken maakten daar
korte metten mee:

*Zwijg, schimpend Nijdiggaard! zwijg, kruipende
Eigenbaat:*

*Al wat gij tot bezwaar der Armoede ooit kunt zeggen
waar door ge uw laage ziel, uw vuigen geest verzaad,
Zal Hoorens Maatschappij volmaaktlijk wederleggen.*⁷

De fabriek

Het tweede onderdeel van de Vaderlandsche
Maatschappij was de fabriek, ook wel het werkhuis
genoemd, die nauw samenhang met de armenschool
en uit meerdere onderdelen bestond.

Het achteruitspinnen van vlas, door Max Liebermann (Alte National Galerie Berlin)

Er werden eenvoudige textielproducten vervaardigd die niet aan mode onderhevig waren, zoals dekens, kleden, dekken, tapijten en scheepszeilen. Men hoopte dat lokale producten weer wat gewilder zouden worden onder de consumenten en dat de inlandse nijverheid uiteindelijk weer zou opbloeien. Het gehele proces omvatte verschillende onderdelen. Zo moesten de ruwe materialen eerst worden bewerkt: wol werd geeraard, vlas en hennep werd gehegeld, na eerst gebeukt te zijn in de molen van de Vaderlandsche. Daarna werd het materiaal geverfd om vervolgens in de spinnerij tot draden verwerkt te worden. Er waren grote en kleine spinnewielen en een zogenaamde 'achteruitspinnerij', een ingewikkelde vorm van spinnen. Verder werd er door zogenaamde thuispinsters vanuit huis gewerkt voor de Vaderlandsche Maatschappij. In de weverij werden de grondstoffen verwerkt tot eindproducten. Hier zaten vrouwen en kinderen aan kleine weeftoestellen voor dekens en dekken en mannen aan de grote, zware getouwen voor vloerkleden en zeildoek. Ook over de fabriek waren de dames Wolff en Deken zeer te spreken:

*Men zag hier hekelen, daar spinnen, hasplen, weeven,
De zagte wol wierd voor het Weefgetouw bereid;
Daar gaf men aan de stof een rijk verschiet van kleuren;
Terwijl de Kunst het zich getroostte, om, met beleid,
Den neergedrukten geest der Armoede op te beuren.⁸*

De commerciële onderneming

Tot slot was er de commerciële onderneming die de school en de fabriek financieel moest ondersteunen. Gekozen werd voor de handel in hout en hennep en voor de walvisvaart. De Vaderlandsche Maatschappij kocht eigen schepen die op de Oostzee voeren om hout en hennep in te kopen en deze te verkopen in eigen land aan onder andere de Verenigde Oost-Indische Compagnie, de VOC. Ook ging men enkele jaren achtereen op walvisvaart in de wateren bij Groenland. Ongelukkig genoeg bleef

de vangst, met uitzondering van het eerste jaar, onverminderd tegenvallen zodat men gedwongen was te stoppen met deze onderneming, tot grote teleurstelling van Cornelis Ris. De zeeoorlogen deden de koophandel van hout en hennep de das om. Het viel Ris en zijn medebestuurders zwaar om deze belangrijke basis, de rederij en koophandel, voor de Vaderlandsche Maatschappij te moeten afstoten, maar er bleek geen andere keus.

De luxeafdeling: de schilder- en behangselfabriek.

Een onderdeel dat niet in het oorspronkelijke plan van Cornelis Ris vermeld stond, was de schilder- en behangselfabriek. Het idee hiervoor ontstond pas na de oprichting van de Vaderlandsche Maatschappij. In deze fabriek werden linnen behangseldoeken beschilderd met een voorstelling. Ten tijde van de oprichting van de Vaderlandsche was beschilderd behangsel in de mode en zeer gewild in kringen van

'k Behang de Wanden van een Kamer,
Zoo fraai als men 't begeeren kan.
'k Ben, daar 'k gebruik zoo Naald als Hamer,
Half Snyder en half Timmerman.

De behanger, prent van Hermanus Numan (Rijksmuseum Amsterdam)

Beschilderd behang in
het Westfries Museum

de elite en de gegoede burgerij. De behangsels van de Hoornse behangselfabriek zijn dan ook in vele salons, tuinkamers en ontvangstruimten van stads- en buitenhuizen te vinden geweest.

Voor de vervaardiging van de behangsels waren geschoolde werknemers nodig en deze tak werd dan ook gezien als de luxeafdeling van de Vaderlandsche Maatschappij. Ris hoopte dat de behangselfabriek niet alleen inkomsten zou genereren maar ook de naam van de Vaderlandsche

Ontwerp voor een
behangsel
(Westfries Museum)

Maatschappij zou verspreiden. Bovendien zou door het aantrekken van schilders en kunstenaars het schildersambacht gestimuleerd worden, een van de grote wensen van Ris. Hij was zeer trots op dit onderdeel: 'Eindelijk [...] moet ik nu ook nog iets zeggen van onze Konst-Schilder en Behangzel fabriek en wel: dat dit aanzienlijk werk, een kunstwerk van smaak en van vernuft is [...] De Toeneming in veelerhande konstwerken tot deeze Fabriek behorende, is openbaar en maakt dezelve gerenomeerd. [...] Men heeft zoveel werk gehad, dat men de geheele winter bij de kaars heeft moeten werken, [...] 't Brilliante van dit schoone werk, lokt velen herwaards, behaagt de aanschouwers, en veraangenaamd onze overige werken. Het doet ook veele Duizend Guldens verdienen, verteeren en vertieren.¹⁹

Kamerbehangsels als verschijnsel en vooral de afgebeelde voorstellingen waren sterk aan mode onderhevig maar het waren vrijwel altijd geromantiseerde tafereelen: rustige en verheerlijkte boerenlandschappen met kronkelende weggetjes waarin herders hun kuddes hoedden, met vissers, jagers en dieren. Stads-, dorps- en havengezichten waren ook populair, of Hollandse buitenplaatsen aan een water met theekeupel of tuinpaviljoen waarbij stelletjes door het beeld kuierden.

Vaak werden ook exotische elementen in de afbeeldingen verwerkt, zoals Griekse pilaren, tempeltjes, ruïnes, beelden en urnen, of Chinees geïnspireerde motieven.

De directeur van de behangselfabriek, vaak zelf kunstschilder van beroep, trok met een map vol ontwerptekeningen onder de arm het land in om opdrachten binnen te halen. Hij liet deze ontwerpen dan zien aan de potentiële klant, die zelf persoonlijke wensen kon doorgeven en zelfs combinaties van ontwerpen kon voorstellen. De klant was koning en de behangsels werden 'naar ieders smaak en aanwijzing' vervaardigd.

Terug in de Hoornse fabriek werd na het snijden en naaien van de linnenbanen eerst de plamuur en de fondkleur aangebracht en vervolgens werd het ontwerp op het doek geschetst. Tot slot werd de voorstelling geschilderd. Vaak werkten er meerdere schilders aan een behangsel: de een schilderde bijvoorbeeld het gebladerte en een ander de dieren. Tenslotte werd het doek, zodra het gedroogd was, opgerold en naar de klant verscheept en op de muur aangebracht.

In de loop van de negentiende eeuw werden de behangschilderingen gaandeweg als ouderwets bestempeld en verdwenen zij meer en meer uit de interieurs. Soms bleven zij gehandhaafd en werden de afgebeelde figuren aangepast aan de heersende mode. De schrijver Nicolaas Beets, onder pseudoniem Hildebrand, verhaalt hierover in zijn boek *Camera Obscura* uit 1839. De heer des huizes van een pand met beschilderd behang had volgens de schrijver verschillende aanpassingen laten doen: 'Hij had al wat kleedij was, laten moderniseren. Een geestig schilder had op zijn gebod al de hoeden veranderd [...] en al de wandelaars hadden bruine, gele of gestreepte pantalons aangekregen met soupieds en naar de nieuwste snede. Al de pruiken waren verbannen. De dames [...] hadden hoge japonnen met stukken, wijde mouwen en lange lijven ontvangen en zelfs het haar der halfnaakte kinderen was in naam der beschaving geknipt.'¹⁰

In de loop der tijd verdween beschilderd behang grotendeels uit de burgerhuizen. In sommige gevallen werden de behangsels overgebracht naar musea, maar de meeste doeken werden overgeschilderd, overgeplakt, of nog erger: weggegooid...

Het overlijden van Cornelis Ris

In 1790, dertien jaar na de oprichting van de Vaderlandsche Maatschappij, overleed Cornelis Ris. Zijn droom was werkelijkheid geworden, ondanks

vele financiële tegenslagen, kritiek en scepsis van buitenaf. Het had hem veel energie en slapeloze nachten gekost, maar er was hem ook veel lof ten deel gevallen. De dames Wolff en Deken waren er duidelijk over:

*En gij, o braave Ris! Beminlijk Menschenvriend!
Gezegend werktuig in de hand van 't Alvermogen!
Het Heil van 't Vaderland, dat gij zo ijvig dient,
Is 't eind van uwe vlijt, is 't oogmerk van uw pogen.
Ga voort o groote Man! Blijf aan uw hart getrouw!
Uw Godsvrucht blijve Gode al 't ovrigte beveelen!
Wat dit ook wezen zal, nooit zult gij in 't berouw,
van 't liefdeönterend hart, noch in zijn knaaging delen.¹¹*

Beschilderd behang in
het Westfries Museum

De Vaderlandsche Maatschappij is na de dood van Ris vol goede moed doorgestaan met een bestuur dat altijd zeer toegewijd bleef aan het gedachtegoed van haar geestelijk vader. Vele hobbels moesten worden genomen. Zo moest men doorgaan met de droom van Cornelis Ris in een economisch en politiek zeer woelige tijd waar men ook nog eens te maken had met onbetrouwbare en frauduleuze fabrieksdirecteuren, met kritische aandeelhouders en met financiële tegenslagen.

Het einde van de droom?

Hoewel de Vaderlandsche Maatschappij een van de meest succesvolle filantropische ondernemingen

van zijn tijd is geweest en lang heeft bestaan, werd het in de loop van de negentiende eeuw steeds lastiger om alle onderdelen draaiende te houden en de jaarboeken moesten steeds vaker met verlies worden afgesloten. Zo kwam de productie van de behangselfabriek na vijftig jaar tot stilstand: beschilderd linnen behang was echt uit de mode geraakt. In de jaren veertig van de negentiende eeuw werd eerst de kleden- en dekkenweverij opgeheven, gevolgd door de armenschool in 1848. Met het laatste onderdeel van de fabriek, de weverij voor scheepszeil, sloot de Vaderlandsche Maatschappij uiteindelijk in 1858 haar deuren. De Vaderlandsche Maatschappij heeft in de tachtig jaar van haar bestaan als onderneming een groot deel van de armen onder de Hoornse bevolking van werk en onderwijs kunnen voorzien, maar door de veranderende economische omstandigheden heeft zij uiteindelijk het veld moeten ruimen. Door de voortgaande mechanisatie en door voortdurende en toenemende concurrentie uit het buitenland kon men de fabriek niet langer draaiende houden.

De Vaderlandsche Maatschappij gaat door

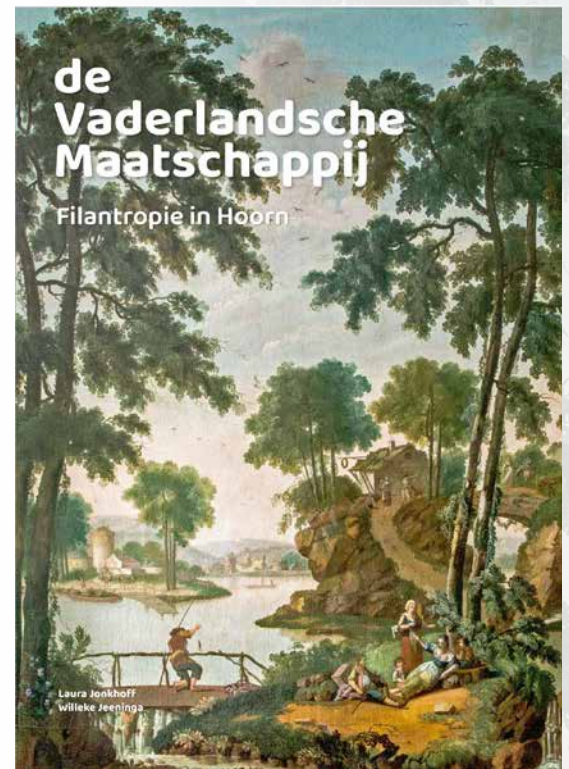
Het was dan wel het einde van de school en de werkverschaffing maar niet het einde van de Vaderlandsche Maatschappij. Het bestuur ging onverminderd door om het resterende kapitaal te beleggen en aan te wenden voor goede doelen in de stad Hoorn. Zij ondersteunde bijvoorbeeld de bouw van een ziekenhuis en van arbeiderswoningen, de oprichting van voortgezet onderwijs voor jongens en meisjes en men bood financiële steun aan diverse culturele ondernemingen, waaronder het Westfries Museum.

Zo wordt anno 2021, 244 jaar nadat de Vaderlandsche Maatschappij het licht zag, het gedachtegoed van Cornelis Ris nog altijd in ere gehouden. Zijn inzet is niet tevergeefs geweest en de historie van de Vaderlandsche Maatschappij is nu vastgelegd in een boek, vereeuwigd voor de toekomst.

Tentoonstelling: Ambacht aan de wand!

In de collectie van het Westfries Museum in Hoorn bevinden zich zo'n 120 ontwerpen van de behangselfabriek van de Vaderlandsche Maatschappij, voornamelijk aquarellen en enkele gewassen pentekeningen. Ook heeft het museum meerdere monumentale stukken beschilderd behang van de Vaderlandsche in zijn bezit. Deze monumentale behangsels en ontwerpen zijn nu te bewonderen in de tentoonstelling *Ambacht aan*

de wand, de betovering van beschilderd behang. In de tentoonstelling wordt het oude ambacht van beschilderd behang gespiegeld aan het werk van het hedendaagse kunstenaarsduo Snijder & CO. De tentoonstelling zal de gehele zomer te zien zijn in het museum. Voor meer informatie zie: wfm.nl/ambacht

Het boek *De Vaderlandsche Maatschappij. Filantropie in Hoorn* is te verkrijgen in de winkel van het Westfries Museum en kost € 20,-.

Noten

- 1 Ris, C., Ontwerp ter proeve ter opregtinge eener Vaderlandsche Maatschap van Reedery en Koophandel ter liefde van 't Gemeenebest (Hoorn, 1777) 8-9.
- 2 Ibidem, 5.
- 3 Ibidem, 1.
- 4 Ris, C., Staatkundig Onderzoek [...] der Vaderlandsche Maatschappij (Hoorn 1781) 22.
- 5 Ris, C., Ontwerp ter proeve, 1.
- 6 Bekker, E. en A. Deken, Het nut der Vaderlandsche Maatschappij [...] (Hoorn 1779) 6.
- 7 Ibidem, 9.
- 8 Ibidem, 5.
- 9 Ris, C., Staatkundig Onderzoek, 96-97.
- 10 Beets, N. (pseudoniem: Hildebrand), Camera Obscura (1839) 110.
- 11 Bekker, E. en A. Deken, Het nut der Vaderlandsche Maatschappij, 15.

Programma lezingen najaar 2021

ARNOUD SCHAAKE

De werkgroep Lezingen heeft voor het najaar drie lezingen gepland. De lezingen van oktober en november vinden plaats op de woensdag. Dit in verband met de beschikbaarheid van de grote zaal in het Foreestenhuis, een zaal waar we erg aan gehecht zijn geraakt. De lezingen kunnen vanaf nu uitsluitend door reservering en vooruitbetaling bijgewoond worden. Reserveren per info@oudhoorn.nl. De reservering wordt definitief na betaling van de entreprijs op NL86 INGB 0002 1448 88, t.n.v. Vereniging Oud Hoorn o.v.v. 1x lezing datum en/of onderwerp. Of een meervoud als u meer plaatsen reserveert. De prijzen zijn gelijk gebleven: € 5 voor leden en € 6,50 voor niet-leden.

Toen niet, nu niet, nooit

Op zaterdag 18 september om 14.00 uur organiseert Oud Hoorn de lezing: 'Toen niet, nu niet, nooit' over het leven van Truus Menger, verzetsvrouw en kunstenaar door haar zoon Martin Menger. Deze lezing stond eerder gepland ter gelegenheid van '75 jaar leven in Vrijheid'.

De slag op de Zuiderzee

Tijdens de slag op de Zuiderzee, die op 11 oktober 1573 tijdens de Tachtigjarige Oorlog plaatsvond, brachten de watergeuzen de Spaanse vloot een

vernederende nederlaag toe. De Slag op de Zuiderzee was een belangrijk keerpunt in de oorlog met de Spanjaarden. Hans Muntjewerff, medewerker van Oud Hoorn, vertelt op woensdag 13 oktober om 20 uur het verhaal van deze roemruchte episode uit de Tachtigjarige Oorlog.

Geschiedenis van huis tot huis

Op woensdag 10 november om 20 uur vertelt Gerrit Vermeer over het bouwhistorisch onderzoek dat sinds 2006 in Enkhuizen plaatsvindt. Hij was als bouwhistoricus verbonden aan de Universiteit van Amsterdam en is bestuurslid van Vereniging Oud Enkhuizen. Het onderzoek levert gegevens op over bakstenen, balken, constructies, hout. De vraag is hoe die data kunnen bijdragen aan de lokale geschiedenis van de stad.

LEZERS SCHRIJVEN

N.a.v. het leuke artikel van Chris Holman over het dagboekje van Tiny Pater wil ik iets rechtzetten.

In een kadertekst staat dat na fusie met het andere Hoornse ziekenhuis een groter gebouw werd gerealiseerd aan de Maelsonstraat. In werkelijkheid had het St. Jan daar al een nieuw gebouw laten bouwen (aanvang bouwen 1968, in 1971 in gebruik genomen).

Met de bouw van het Streekziekenhuis aan de Wabenstraat werd in 1964 begonnen.

Omdat er een 'zekere' animositeit heerste tussen beide ziekenhuizen (Rooms en 'Protestant', wat in Hoorn betekent: niet kerks), zette het bestuur van het St. Jan toen behoorlijk vaart achter de plannen voor nieuwbouw. Dit is na te lezen op blz. 131 van het boek 'Zes eeuwen in het Ghesthuus' geschreven door Jan Onstenk. Het boek bevindt zich ongetwijfeld in de bibliotheek van Oud Hoorn. Vanaf 1970 komen er gesprekken over fusie op gang. Ook het Enkhuizer Snouck van Loosen komt hier in beeld. Pas in 1982 wordt er een fusiebesluit genomen (blz. 143 t/m 150 van eerdergenoemd boek).

In de tijd tussen de start van de gesprekken en de fusie zijn beide gebouwen nog flink uitgebreid.

Mijn vrouw heeft dit hele circus van nabij meegemaakt. Vanaf 1975 tot 2016 heeft zij als analiste in het klinisch laboratorium gewerkt, tot 1979 als hoofd van het lab van het Streek.

Hans Spanger

DE OORLOG VAN TWEE HOORNSE KOLENBOEREN:

EGBERT OTTENS¹

Louis van Kleef, oorspronkelijk Levie, (Lou voor intimi), is brandstoffenhandelaar. Hij woont met zijn gezin en zijn moeder, allen Joods, op de Vismarkt,

Louis van Kleef

BRANDSTOFFEN.

De ondergeteekende bericht zijn geachte Cliëntèle, dat hij zijn handel in Brandstoffen met 1 September '08 heeft overgedaan aan den Heer **B. VAN KLEEF**. Dankende voor de gunst en het vertrouwen, gedurende 30 jaar genoten, beveelt hij zijn opvolger ten zeerste aan.

Achtend, Uw dienaar,
M. C. HEIJBLOM,

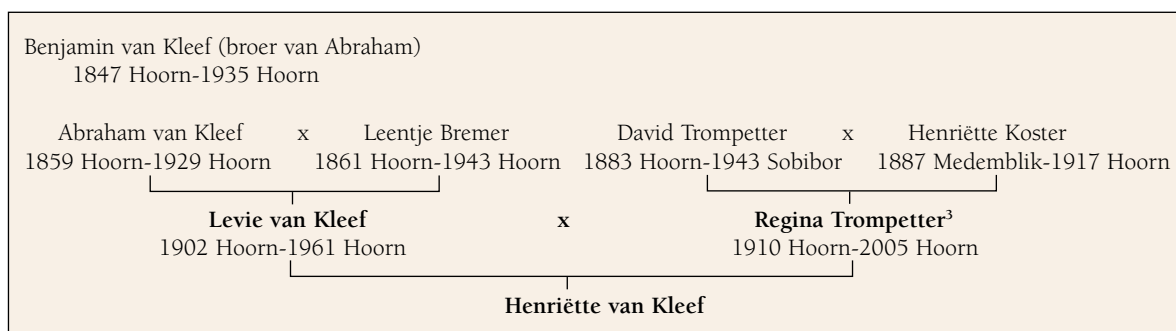
Ondergeteekende beveelt zich beleeft onder verwijzing naar bovenstaand bij de geachte Cliëntèle van den Heer **M. C. HEIJBLOM** aan, voor de levering van alle soorten **BRANDSTOFFEN**. Voor uiterst solide bediening zal door mij worden zorg gedragen.

Aanbevelend,
B. VAN KLEEF.

Bestellingen worden aangenomen:
Koepoortsweg 5. Nieuwendam 21.
Havensteeg 9. Wijdesteeg.

nr. 5. Zijn bedrijf, gevestigd in de Wijdesteeg, dat door de familie het 'kantoorjespakhuis' wordt genoemd, heeft hij van zijn oom Benjamin van Kleef overgenomen. Benjamin van Kleef was al voor

de eeuwwisseling in de branche werkzaam. In 1908 bericht M.C. Heijbloem, van de Koepoortsweg 5, zijn cliëntèle dat hij zijn brandstoffenhandel aan de Nieuwendam 21, na dertig jaar aan B.

Noten

¹ Najaar 2020 vroeg de Hoornse gemeenteraad Raymund Schütz en mij onderzoek te doen naar de handelwijze van de gemeente inzake de onteigening van Joods onroerend goed tijdens de oorlog en het rechtsherstel daarna. Het onderzoek lag geruime tijd stil omdat archieven als gevolg van coronamaatregelen gesloten waren. Een van de bronnen voor dit artikel was 'Hier is alles gewoon, dat spreekt... Hoorn in de Tweede Wereldoorlog', 2019. Bijzonder dank aan Thees Peereboom, kleinzoon van Louis van Kleef en Regina Trompetter, zoon van Mattheus Peereboom en Henriëtte Peereboom-Van Kleef, voor zijn aanvullingen.

van Kleef overdoet. 'Dankende voor de gunst en het vertrouwen' beveelt hij zijn opvolger, die dan nog in de Havensteeg 9 woont, ten zeerste bij zijn klanten aan.²

De ouders van Louis zijn: Abraham van Kleef en Leentje Bremer. Louis trouwt op 11 maart 1931 met Regina Trompetter, dochter van David Gerrit

LOUIS VAN KLEEF EN SIEBREN ALKEMA

Brandstoffenhandel
Van Kleef, na de oorlog
op Kerkplein

Trompetter van Breed 10, een gezien persoon in de Hoornse samenleving, wol- en huidenhandelaar, en Henriëtte Koster. Uit het huwelijk van Louis (Levie) en Regina van Kleef wordt in 1934 Henriëtte geboren.

Onroerend goed Louis van Kleef

Bij het uitbreken van de oorlog is Louis van Kleef eigenaar van een aantal panden in de Hoornse binnenstad. Vismarkt 5, waar de familie woont, Wijdsteeg 6, 8, 10, 13, 15 en Vijzelstraat 18.⁴ Dit laatste pand staat op erfpachtgrond. Louis koopt Vismarkt 5 in 1932 van de weduwe Geertje van Selms, die het in 1912 van Bruno van Albada had gekocht, die als arts aan het Hoornse garnizoen verbonden was. Ook het erfpachtrecht dat ongeveer een derde van het oppervlak beslaat, gaat tot 1973 op Louis over. Wijdsteeg 6, 8 en 10 had Louis al in 1927 van zijn oom Benjamin gekocht. Twee jaar later werden deze drie percelen samengevoegd. In 1930 kocht Louis van Kleef het woonhuis met erf en het pakhuis Wijdsteeg 13-15 van metselaar Jan van Kalken uit Hoorn.

Concurrentie

Schuin tegenover Vismarkt 5, op Nieuwendam 21, daar waar Heijbloem zijn bedrijf had, woont sinds eind 19^e eeuw schipper Catharinus Alkema (Hemelum, 1867 - Hoorn, 1948). Catharinus

Alkema trouwt in 1891 met Antje de Beer uit Hoorn (Hoorn, 1867 - Hoorn, 1953). Als zij daar komen wonen, wordt ook de vergunning voor de 'verkoop van sterke drank in 't klein' in het benedenlokaal van het pand, die eerder op naam van Heijblom stond, op hun naam overgeschreven. Maar in 1930 trekt de gemeente de vergunning in. In de jaren twintig begint Catharinus Alkema een brandstoffenhandel⁵ en worden Alkema en Van Kleef concurrenten van elkaar. Als het midden jaren twintig om de levering van brandstoffen aan

Italiaanse Zeedijk 53-55,
Smederij Masteling.
Smid Masteling in
de deuropening
(bron:VOH)

de gemeente gaat, komt deze met een soort Salomonsoordeel. Benjamin van Kleef mag voor een jaar gietcokes en korte turf aan de gemeente leveren, Catharinus Alkema anthraciet en lange turf.⁶ De brandstoffenhandel van Catharinus, wordt in de jaren dertig door zijn tweede zoon, Siebren Alkema voortgezet.

Willem, de oudste zoon, volgt zijn vader op als schipper. Veel is er over Catharinus niet bekend. Maar Giel van der Zel, Horinees in hart en nieren, dist als hij over de Italiaanse Zeedijk en omgeving vertelt, een kleine anekdote op.⁷ Alkema wilde midden jaren twintig het pakhuisje van de Visserijvereniging Eensgezindheid, Foreestensteeg 5 achter Italiaanse Zeedijk 53-55, nabij zijn woning kopen.⁸ Vermoedelijk voor de opslag van brandstoffen. Maar de vissers wilden om de een of andere reden geen zaken met hem doen. Dus schoof Alkema een stroman, Nicolaas Smit, naar voren, die in de tweede helft van de jaren twintig een smederij had aan de Italiaanse Zeedijk 53-55.⁹ Hij kocht het pand om het twee weken later alsnog aan Alkema over te doen voor slechts de helft van het bedrag dat Smit ervoor had betaald. Vermoedelijk is er onder de tafel nog wat geschoven.

de nationaalsocialisten. Hij was verder actief in het Economisch Front en in de Landwacht, de door de bezetter in het leven geroepen en alom gevreesde hulppolitie, waarover ook in Hoorn schokkende verhalen de ronde doen. Tevens bood Siebren zijn diensten aan de Duitse Wehrmacht aan. Hij verhuurde onder andere het pakhuis op de hoek van de Bottelsteeg en de Appelhaven aan de bezetter. Dat werd door één van de Duitse militairen, een schaapsherder van de Lüneburger Heide, als stal gebruikt voor zijn schaapskudde die hij op de dijk aan weerszijden van de stad weidde. Zelfs de nationaalsocialistische medestanders van Alkema moesten, zoals in de rechtszaak voor het Alkmaarse Tribunaal in april 1947 naar voren wordt gebracht, weinig van de man hebben. In archiefbescheiden van de leiding van de NSB had de aanklager een karakterbeschrijving van Alkema gevonden, waarin hij wordt weggezet als een oneerlijk zakenman, lui en ongeschikt voor een leidinggevende positie in de beweging.¹⁰

Maatregelen tegen Joden

Al vroeg worden ook de Hoornse Joden geconfronteerd met de maatregelen van de Duitsers, die in drie fasen kunnen worden onderverdeeld. Allereerst de fase van definitie (wie is Jood?) en registratie. Vervolgens de fase van isolatie. En tot

Panden, aankoopprijs en notaris van door S. Alkema gekocht Joods onroerend goed (bron: Verkaufsbücher en kadaster)					
Adres	Joodse eigenaar	prijs in guldens	notaris	aankoopdatum	rechts-herstel
Vismarkt 5	Van Kleef	3.600	Noot Benningbroek	30-12-43	1947
Wijdesteeg 6, 8, 10, 13, 15	Van Kleef	2.000	Noot	31-10-42	1949
Vijzelstraat 18	Van Kleef	1.900	Noot	30-12-42	1948
Bottersteeg ongenummerd	B. de Jong	75	onbekend	01-09-43	?
Bottersteeg ongenummerd	wed. Polak-Levie	500	Van Kerkhoven, Hoorn	01-09-43	1951
Bottersteeg 16-18	wed. Polak-Levie	125	Van Kerkhoven	01-09-43	1951

Nationaalsocialist

Zoon Siebren, Sieb, Alkema staat in Hoorn, als wij de naoorlogse kranten moeten geloven, niet bepaald gunstig bekend. Hij is sinds 1935 lid van de NSB, wat hij niet onder stoelen of banken stak. Als hij zich na de oorlog voor het Alkmaarse Tribunaal moet verantwoorden, blijkt dat hij ook deel van de WA uitmaakte, de beruchte weerafdeling van

slot de fase van deportatie en vernietiging. Op grond van de eerste Liro-verordening (VO 154/1941) van augustus 1941 moet iedereen die geheel of gedeeltelijk Jood is zijn of haar eigendommen, banktegoeden, waardepapieren en contanten laten registreren en inleveren bij Lippmann, Rosenthal & Co. in de Sarphatistraat te Amsterdam. Liro was door de bezetter als administratiekantoor

opgezet om Joods vermogen te registreren en te confisqueren. Louis van Kleef zag dat, zoals we later zullen lezen, aankomen en trof daartegen de nodige maatregelen. Maar onroerend goed laat zich moeilijk verdonkeremanen.

Het onroerend goed van Louis van Kleef wordt na aanmelding bij de medio augustus 1941 opgerichte Niederländische Grundstücksverwaltung (NGV) enkele maanden later in beslag en in Verwaltung – beheer – genomen. Deze, naar Nederlands recht daarvoor speciaal opgerichte stichting, was bevoegd om de verworven eigendommen te verkopen zonder toestemming van de Joodse eigenaren. Voor Siebren Alkema is dat een buitenkans. Zodra dat in 1942 kan, toont hij zijn belangstelling voor het onroerend goed van zijn concurrent en nog voor het eind van het jaar regelen de Amsterdamse makelaar Johannes Peter Everout, een fanatieke NSB'er, de grootvader van de door Willem Holleeder vermoorde bankier van de onderwereld Willem Endstra – de appel valt niet ver van de boom – en de notarissen J.H.M. Noot uit Benningbroek en Kerkhoven van de Noorderstraat de transacties. Noot was bij globaal de helft van de transacties van 'geroofd' Joods onroerend goed in Hoorn betrokken, blijkt uit de door de NGV bijgehouden Verkaufsbücher. Hij was daarmee de belangrijkste notariële partij in West-Friesland bij de onteigening van Joods onroerend goed.

In juridische zin is het eigendom van Joden tijdens de bezetting niet geroofd of onteigend, maar is er sprake geweest van ontrecting. Ontrecting is een proces dat, anders dan diefstal en roof, erop is gericht om specifieke categorieën mensen uit de rechtsorde te verwijderen door hen systematisch aan te tasten in hun capaciteiten om als rechtssubject aan het rechtsverkeer deel te nemen. De confiscatie van vermogen en onroerend goed was onderdeel van een breed en structureel administratief en juridische proces van vervolging.

'De prijs die de Joodse huizen officieel opbrachten was aanzienlijk lager dan de marktwaarde', schreef Raymund Schütz vorig jaar in het Kwartaalblad. 'In veel gevallen werd bovendien, om de wettelijke prijsbeheersingsmaatregelen te ontduiken, een flink deel van de koopprijs 'onder de tafel' (dus zwart) betaald. Dit was overigens gebruikelijk bij alle transacties met onroerend goed tijdens de bezetting. Veel oorlogswinsten uit de zwarte handel werden belegd in steen, omdat dat de meest zekere belegging was.'¹¹

Notarissen ontsprongen de dans

Veel partijen profiteerden van de confiscatie van 'Joods' onroerend goed. Makelaars-taxateurs, makelaars-beheerders, notarissen, tussenpersonen bij hypotheekbanken, de Belastingdienst (de overdrachtsbelasting bedroeg 5%), de bezetter (de opbrengst vloeide rechtstreeks naar de Duitse Vermögensverwaltungs- und Rentenanstalt) en de kopers. Omdat de Broederschap van notarissen na de oorlog met de regering overeenkwam dat zij onderzoek zou doen naar de houding en handelwijze van de beroepsgroep bij de ontrecting van Joodse onroerend goed-eigenaren, zijn er nauwelijks zuiveringszaken naar buiten gekomen, concludeert Raymund Schütz in zijn proefschrift *Kille Mist* uit 2016.¹² Niet alleen bijna alle notarissen ontsprongen na de oorlog de dans van de vergelding. Ook dat deel van de kopers dat zijn bezit meteen had doorverkocht ging vrijuit evenals het merendeel van de makelaars. Slechts enkele grootschalige handelaren in Joods onroerend goed, zoals Everout, Hermans, De Vries en Van Bruggen kregen na de oorlog celstraffen van tussen de drie en twaalf jaar opgelegd.¹³

Ook de brandstoffenhandel

Begin 1943 is de verkoop van de geroofde eigendommen van Louis van Kleef in kannen en kruiken, inclusief de overdracht van het erfpachtrecht voor het gedeelte van Vismarkt 5 dat eigendom is van de gemeente Hoorn. Dat betekent dat ook de gemeente impliciet aan de transactie heeft meegewerkt. De vacature burgemeester Leemhorst is inmiddels ingenomen door R. Schottee de Vries, een partijgenoot van Alkema. Maar het is Alkema om meer te doen dan alleen het onroerend goed. Hij wil ook de brandstoffenhandel van zijn concurrent. Uit de inschrijvingen in het Hoornse Handelsregister blijkt dat het bedrijf van Louis van Kleef in de week van 3 tot 10 november 1942 al op naam van Alkema is gezet. Kennelijk zit er anderhalf jaar later bij de definitieve afwikkeling nog een bureaucratische kink in de Duitse administratieve kabel. Op 13 januari 1944 vraagt de Duitse Treuhandorganisatie, die het bewind voert over geroofde Joodse ondernemingen, burgemeester Zondervan, de opvolger van de overleden Schottee, of hij kan vertellen waar men Van Kleef kan vinden. Zijn bedrijf moet geliquideerd worden. Lees: Alkema probeert via de band alsnog een 'rechtmatig' tintje aan zijn 'bedrijfsovername' te geven. April '43 zou Van Kleef zich bij de politie hebben afgemeld en een reisvergunning naar Vught

hebben ontvangen, antwoordt de gemeente. Meer is in Hoorn niet over hem bekend.

Onderduik

'Op het adres Vismarkt 5, toentertijd het adres van mijn grootouders,' aldus Thees Peereboom, zoon van Henriëtte van Kleef en Mattheus Peereboom, eveneens brandstoffenhandelaar, 'verbleef ook mijn ernstig zieke overgrootmoeder, Leentje Bremer. Vanwege haar ziekte hadden zowel mijn grootouders en mijn moeder uitstel van deportatie gekregen. Wel vond gedurende die tijd een inval plaats. Mijn grootvader, een vooruitziend man en die daar ook naar handelde, had al eerder al hun kostbaarheden, geld en effecten en meubilair bij een bevriende relatie (Van Heezen op het Breed) in de tuin verstopt, zijn dure meubels bij hun vrienden genaamd Groot, die een transportbedrijf bezaten. Het enige dat de Duitse invallers hebben meegenomen was een paarlen doosje met daarin de melktanden van mijn moeder en de trouwring van mijn overgrootmoeder die de invallers van haar vinger afhaalden. Daarna moesten ze alsnog het huis verlaten en is ze naar de Koepoortsweg overgebracht – een 'veiliger' plek omdat mijn oudoom Eduard Trompetter sinds 1936 'gemengd gehuwd' was met Maria, Rie, van Schaik uit Scherpenzeel, (1910-1986). Bovendien was Leentje de oudere zus van zijn stiefmoeder Louisa Bremer... Mijn grootouders, Louis en Regina van Kleef zaten met hun dochter (mijn moeder Henriëtte) ondergedoken bij bakker Bergsma op het Breed.¹⁴ Vandaar werd Henriëtte van Kleef in Benningbroek ondergebracht en daarna op een adres in Haarlem. Omdat haar tante Rie niet Joods was kon zij haar nichtje Jet tijdens de oorlog op haar onderduikadressen bezoeken.'

De begrafenis van Leentje van Kleef

In 'Onderduik in West-Friesland in de jaren 40-45, Herinneringen van joodse kinderen en hun redders'¹⁵, vertelt Jet over haar onderduikperiode en de begrafenis van haar oma in april 1943. Haar bejaarde en zieke grootmoeder verbleef toen zij stierf bij Eduard en Maria Trompetter aan de Koepoortsweg 34.¹⁶ 'Toen mijn vader de rouwkoets voorbij zag komen', [de begrafenisstoet reed over het Breed naar de begraafplaats], 'wilde hij erachteraan gaan. Gelukkig konden ze hem tegenhouden, want de begraafplaats was afgezet met Duitsers.' Voor Willem Galesloot, die een stalhouderij naast herberg 't Vosje in de Proostensteeg ronde, is het de laatste keer dat hij voor een rouwtje of een trouwtje extra paarden van de Wehrmacht mag lenen.

Wanneer blijkt dat de paarden zijn gebruikt voor de begrafenis van de Joodse Leentje van Kleef-Bremer, is het met de vriendendienst van de Wehrmacht gedaan.

Gemengd gehuwden

Volgens de 'Verzeichnis der z.Zt. zurückgestellten Juden in der Provinz Noordholland', van februari 1943 woont Eduard Trompetter op het adres Koepoortsweg 34. Als reden staat achter zijn naam 'gemengd huwelijk'.¹⁷ Op dezelfde lijst, die in opdracht van de NSB-Commissaris van de Provincie mr. Backer is opgesteld, staat ook het gezin Van Kleef. Zij zijn nog niet gedeporteerd vanwege de hoge leeftijd van hun ziekelijke moeder. Adres Vismarkt 5, dat al wel een nieuwe eigenaar kent, een Ariër, S. Alkema, die volgens de lijst dan nog aan de Drieboomlaan 157 woont.¹⁸

In 1942 verbood de bezetter gemengde huwelijken. Vergeleken met andere Joden waren gemengd-gehuwden, het zullen enige duizenden zijn geweest, relatief beschermd. Circa een kwart was volgens dr. Lou de Jong zelfs 'ontsterd', deels omdat ze oud waren of gesteriliseerd.¹⁹ Maar die bescherming hield in Nederland vergeleken met Duitsland niet over. Daar namen gemengd gehuwden aan het sociale leven deel en droegen gemengd gehuwde Joden geen Davidsster. Bovendien waren de Duitse autoriteiten in ons land het met elkaar oneens over de houding ten opzichte van deze verhoudingsgewijs kleine groep.

Loucky Content en Coen Stuldreher²⁰ deden onderzoek naar de Joodse gemengde huwelijken. Zij stellen dat de Nederlandse autoriteiten ook de gemengd gehuwden nauwelijks een helpende hand toestaken. Ze werden vervolgd, gesteriliseerd en gedeporteerd, totdat vanuit Berlijn het consigne kwam dat men hier niet op de zaken vooruit moest

lopen. Daarop werd een groep al in Westerbork ondergebrachte gemengdehuwden alsnog vrijgelaten. Ook Eduard en Rie Trompetter zullen zich voortdurend zorgen hebben gemaakt.

Zelf geregeld rechtsherstel

'Direct na het einde van de oorlog zijn mijn moeder Henriëtte en haar moeder Regina, die de laatste periode gezamenlijk ondergedoken hadden gezeten bij de familie Knol in Zwaag, weer herenigd met mijn grootvader Louis van Kleef, vervolgt Thees Peereboom. 'Eerst hebben zij gescheiden gewoond, later na enig, eh, aandringen van mijn grootvader op kosten van de gemeente Hoorn enige weken in hotel De Doelen, gezamenlijk met de Canadese bevrijders, volgens de herinnering van mijn moeder. Dit duurde mijn grootvader al snel te lang. Hij heeft toen in juni of juli 1945 een van de twee voorramen van zijn eigen huis Vismarkt 5 opengeschoven, mijn moeder had hij meegenomen, en is naar binnen geklommen, heeft alle meubels van de familie Alkema in de achtertuin op een hoop gegooid en in brand gestoken. Daarna is hij zijn eigen meubels gaan halen bij zijn vriend Groot en is met zijn gezin weer op de Vismarkt gaan wonen.'

Vol moed zet Louis van Kleef zijn brandstoffenhandel weer op poten. Vooralsnog wordt de zaak op de Nieuwendam, vlak naast het nummer waar Alkema woont, voortgezet en heeft Louis het bedrijf van Alkema 'voorlopig' overgenomen. De rollen zijn omgedraaid. Ongetwijfeld is Siebren Alkema één van de vele honderden gedetineerden die vanwege hun houding tijdens de oorlog op het Oostereiland zijn vastgezet en heeft Alkema daar nog een voorraadje brandstof. Op 14 augustus 1945 verschijnt in het Nieuw-Noordhollandsch Dagblad onderstaande advertentie:

BRANDSTOFFENHANDEL
L. VAN KLEEF
Vischmarkt 5 - Hoorn
waarin voorlopig opgenomen
Alkema's Brandstoffenhandel
Na een afwezigheid van drie jaar hopen wij U weer als van ouds te bedienen en uw bonnen in ontvangst te nemen. Ons telefoonnummer is 4025.
Beleefd aanbevelend,
Kantoor: Nieuwendam 16.

GEMEENTEBESTUUR VAN HOORN

HOORN, 17 Januari 1944.

den Heer Sachbearbeiter der Omnia
Treuhandgesellschaft m.b.H.
Broekslootkade 99
Rijswijk Z.H.

In antwoord op Uw brief dd. 13 Januari 1944, betreffende L. van Kleef, deel ik U mede, dat, ingevolge verordening van den "Generalkommissar für das Sicherheitswesen" van 13 April 1943, (Verbod voor joden om zich in bepaalde provincies op te houden), L. van Kleef zich 22 April 1943 bij de politie alhier heeft afgemeld en een reisvergunning naar het te Vught gelegen kamp heeft ontvangen. Ingevolge de bevolkingsvoorschriften is hij afgevoerd naar het Centrale Bevolkingsregister te 's-Gravenhage.

Gemeentesecretarie (afd. bevolking)
HOORN.

De berechting van Alkema

In de rechtszaak in '47 wordt het Alkema zwaar aangerekend dat hij de kolenzaak van Van Kleef heeft ingepikt en daar gedurende de oorlogsjaren van

J. RIJSEN
Sachbearbeiter der OMNIA
Treuhandgesellschaft m.b.H.

Rijswijk Z.H., den 13.1.1944.
Broekslootkade 99.
Tel.: 118957.

Betr.: L. van Kleef, Hoorn, Vischmarkt 5.

Durch Anordnung vom 22.9.1942 des Herrn Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete bin ich beauftragt worden, die Liquidation obiger Firma durchzuführen.
Ich bitte Sie um Mitteilung des jetzigen Wohnsitzes des Inhabers dieses Geschäftes.

Hochachtungsvoll,

An das Einwohnermeldeamt,
Hoorn

Der Treuhänder
OMNIA
TREUHANDGESSELLSCHAFT M.B.H.
I.V.
J. Rijsen

heeft geprofiteerd. Alkema beweert dat het allemaal met instemming van Van Kleef is gebeurd. Dat wordt tijdens een tweede zitting, waarin Van Kleef als getuige is opgeroepen, ten stelligste ontkend. Daar komt ook naar voren dat hij Louis en zijn familie meermaals heeft geïntimideerd zodat zij snel zouden vertrekken en hij de woning kon betrekken. Bovendien bedreigde hij de oude klanten van Van Kleef die weigerden hun kolen bij hem te bestellen. Zijn verdediger, mr. Winkel, vindt de beschuldiging nogal overtrokken. Als Alkema geen lid van de NSB was geweest, betoogt hij, dan had hij nooit voor de aankoop van het Joodse onroerend goed terecht hoeven staan. Alleen degenen die 'rechtstreeks aan de liquidatie van Joods bezit hadden meegewerkt, werden ter verantwoording geroepen en niet de kopers'.²¹ Bovendien maakten veel meer mensen zich daaraan schuldig. Tijdens de eerste zitting van het Tribunaal had zijn cliënt Alkema immers al aangegeven dat alleen al in Hoorn 154 Joodse huizen aan derden waren verkocht. Waar dat aantal op is gebaseerd valt niet te achterhalen. De Duitse Grundstücksverwaltungsbücher komen voor Hoorn niet verder dan de helft. Ook schandelijk veel. In de meeste gevallen ging het puur om zelfverrijking ten koste van de vervolgte groep eigen inwoners.

Uitspraak

Half mei 1947 doet het Tribunaal uitspraak in een aantal zaken. Eén daarvan betreft Siebren Alkema. Omdat het zwaartepunt van zijn tenlastelegging ligt in het overnemen van de Joodse kolenhandel wordt Alkema uiteindelijk veroordeeld tot slechts 2 jaar en 3 maanden onder aftrek van voorarrest. Wel worden hem zijn burgerrechten ontnomen. De koop van Joods onroerend goed wordt niet in het vonnis meegenomen. Daarvoor is het rechtsherstel in het leven geroepen dat ervoor moet zorgen dat Joodse eigenaren of hun nabestaanden hun eigendommen terugkrijgen. Het betekent dat Alkema drie maanden nadat vonnis is gewezen op vrije voeten komt. Een lage straf, zeker afgezet tegen de zware straffen die voor minder ernstige delicten kort na de oorlog werden opgelegd. Voor het dragen van een NSB-speldje werd al gauw een half jaar geëist. Maar geleidelijk aan werden de vonnissen lichter om het overbelaste rechtssysteem en gevangeniswezen te ontlasten. Daarvan profiteerden de zwaardere gevallen, die zich bovendien ook nog eens dure advocaten konden permitteren. Dat Alkema ook de drie andere aankopen ten laste konden worden gelegd, zie het eerdere schema, blijft dus ook buiten beschouwing. Van B. de Jong en de weduwe

M. Polak-Louis kocht Alkema in 1943 een aantal ongenummerde percelen, resp. stukjes grond in de Bottersteeg, en van de laatste tevens woning en pakhuis, Bottersteeg 16-18.

Rechtsherstel

In 1947 is volgens het kadaster sprake van rechtsherstel voor Vismarkt 5. Dat is snel want het NBI is nog maar net aan het werk. Op de legger staat de aantekening: p/a Nederlands Beheer Instituut Alkmaar. Louis van Kleef had, zoals we zagen, daar niet op gewacht en zijn eigen 'rechtsherstel' vast geregeld. Omdat hij gewend was de zaken in eigen hand te nemen, verliep de procedure snel. In 1948 wordt het recht van erfpacht voor Vijzelstraat 18 hersteld en in 1949 volgt rechtsherstel voor zijn ander onroerend goed. In veel gevallen duurde het jaren voor het rechtsherstel was geëffectueerd. Dan moest de rechter eraan te pas komen om de kosten, bijvoorbeeld voor onderhoud of verbeteringswerkzaamheden die de oorlogskopers hadden gemaakt, of de inkomsten uit verhuur die Joodse eigenaren waren misgelopen, vast te stellen. Sommige zaken sleepten zich oeverloos lang voort, waar de juristen van beide partijen goed garen bij spinnen. Kosten die de Joodse eigenaren overigens zelf moesten voldoen.

Eind september 1947 verhuist Catharinus Alkema van de Nieuwendam naar Spoorstraat 24. Begin oktober 1947 volgt de verhuizing van Siebren Alkema van Veermanskade 1 naar Nieuwendam 21. Kennelijk had hij na zijn vrijlating uit de Krententuin daar korte tijd zijn intrek genomen. Juni 1948 overlijdt Catharinus.

'Na de oorlog', schrijft Thees Peereboom, 'en zijn gevangenschap is Siebren Alkema weer gewoon kolenboer geworden. Zijn jongste zoon, Willem, is bij hem in de zaak gekomen en is lange tijd een goede collega van mijn vader, Mattheus Peereboom, geweest. Mijn vader heeft de zaak van zijn schoonvader overgenomen en verder uitgebreid. Mijn moeder Henriëtte is ook altijd goed omgegaan met de vrouw van Willem Alkema, Jopie. Eind jaren '60, begin jaren '70 heeft Willem de zaak gestopt en is in dienst getreden bij de marine en verhuisd naar Den Helder. Daarna is het contact verloren gegaan...

Onbekend is wanneer Alkema is overleden, wel dat zijn weduwe eind jaren '90/begin 2000 in het verzorgingstehuis Westerhaven aan de Westerdijk woonde waar zij, ironie oh ironie, lid was van het

Louis van Kleef voor zijn woonhuis op de vismarkt

welkomstcomité dat mijn grootmoeder Regina daar begin jaren 2000 verwelkomde.¹²²

Addendum (Thees Peereboom)

'Mijn grootvader, Louis, was een bijzondere man, daadkrachtig en, in tegenstelling tot vele anderen, handelde hij ook naar zijn eigen ideeën. Helaas heb ik hem maar heel kort gekend, als je dat zo al kunt noemen. Hij overleed in 1961 en ik ben in 1957 geboren. Wel zijn er natuurlijk veel verhalen, zowel van mijn oma (overleden in 2005 op 94-jarige leeftijd) en mijn moeder als van anderen.

Voor de oorlog was hij al een vermogend man, niet (alleen) door zijn brandstoffenhandel maar vooral door zijn beleggingen op en buiten de beurs. Na de oorlog heeft hij met heel veel energie en inspanning zijn leven en dat van zijn gezin weer op de rit gekregen ondanks grote verliezen ten gevolge van de oorlog. Hij heeft nog vele jaren strijd moeten voeren om (delen van) zijn bezittingen terug te krijgen. Hij stond in Hoorn goed bekend en had een loyale klantenkring.

In 1961 is hij tijdens een autorit overleden aan een hartkwaal veroorzaakt door zowel de oorlog en

haar implicaties als het verlies van zijn (schoon) familie en alle spanningen daarna.'

Noten

- 2 De Nieuwe Courant, Goedkoop nieuws- en advertentieblad voor West-Friesland, 21-8-1908.
- 3 Regina had een jongere broer, Eduard, Hoorn, 1912-Enschede, 1974.
- 4 Alle kadastergegevens zijn afkomstig van Angelique Hendrikk.
- 5 Hoorn, Huizen, Straten, Mensen, noemt bij het jaar 1928 voor het eerst brandstoffenhandelaar C. Alkema op dat adres.
- 6 De nieuwe Courant, Goedkoop nieuws- en advertentieblad voor West-Friesland. 1925-10-07.
- 7 Giel van der Zel, Kwartaalblad Oud Hoorn 1988-3.
- 8 In 1953 werd het pandje, 19 m², door de gemeente Hoorn gekocht van S. Alkema voor f 150.
- 9 Lang heeft Smit zijn smederij niet uitgeoefend. In 1930 nam Masteling het bedrijf over tot ver na de oorlog (Hoorn, Huizen, Straten, Mensen).
- 10 Diverse artikelen Nieuw Noordhollandsch Dagblad en De Vrije Hoornsche Courant uit 1947.
- 11 Raymund Schütz, Kwartaalblad Oud Hoorn 2020-2.
- 12 Raymund Schütz, Kille mist, het Nederlandse Notariaat en de erfenis van de oorlog (Boom, 2016).
- 13 Eric Slot, Crimineel vastgoedcircuit verdiende grof geld aan Jodenvervolging, Historisch Nieuwsblad 2008-9.
- 14 Mail- en telefonisch contact maart 2021 met Thees Peereboom.
- 15 Janneke ten Hoven en Ruud Spruit, boek en lespakket uitgave Peter Sasburg, 2009.
- 16 www.bremermisjpage.nl.
- 17 Westfries Archief.
- 18 Na de oorlog wonen Eduard Trompetter en zijn echtgenote nog op het adres Koepoortsweg 34.
- 19 Dr. Lou de Jong, Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 7, 1e helft.
- 20 Loucky Content, zie: www.psychotraumanet.nl, 1997. Coen Stuldreher, De legale rest: Gemengd gehuwde Joden onder de Duitse bezetting; Boom, 2007. Stuldreher was oa onderzoeksassistent bij prof. dr. Jacq. Presser.
- 21 Nieuw Noord-Hollandsch Dagblad.
- 22 Mail- en telefonisch contact maart 2021 met Thees Peereboom.

EEN BEZOEK AAN HET BEDELAARSGESTICHT

PETER VAN DER BAAN

Deel I: beschrijving van stad en land

Het is vrijdag 30 mei 1823. Twee jonge Leidse studenten worden om vijf uur 's morgens gapend wakker. Ze hebben een slechte nacht achter de rug. Jacob van Lennep, 21 jaar oud, heeft nog steeds pijn aan zijn voeten. Hij heeft speciaal voor deze wandeltocht nieuwe schoenen gekocht en iedere geofefende wandelaar weet dat je dat nooit moet doen. Dirk van Hogendorp, 25 jaar oud, was al om drie uur wakker. Een heel leger vlooiën heeft hem het benauwde bed uitgejaagd. Opgelucht verlaten de jongheeren de ellendige herberg in Monnickendam. Ze zijn op weg naar Hoorn om aldaar het bedelaarsgesticht te bezoeken.

De twee studenten zijn op een zogenaamde 'grand tour' door Nederland. Veel welgestelde jongeren deden dat in die tijd, maar trokken liever Europa in met als eindbestemming meestal Italië. Jacob en Dirk kiezen ervoor om in Nederland te blijven. Zij hebben aanbevelingsbrieven van hun ouders en hun hoogleraren bij zich, zodat zij zich kunnen melden bij verre familieleden en vage studievrienden. Ze hopen daarmee een gratis maaltijd te krijgen en wellicht ook gratis onderdak. Zelf zeggen ze dat ze op 'inspectietocht' zijn. In dat kader bezoeken ze door heel Nederland gevangnissen, scholen, bedelaarskolonies in Frederiksoord en Ommerschans en dus ook het bedelaarsgesticht in Hoorn. Zij treffen een land aan in stagnatie en verval. Ook Hoorn staat er niet best voor. Het is immers nog maar tien jaar geleden dat de Franse troepen van Napoleon het land geheel leeggeplunderd hebben verlaten.

Jacob van Lennep heeft een uitgebreid verslag gemaakt van zijn voettocht met zijn kameraad door alle provincies van Nederland. Het geeft ons de mogelijkheid om vragen te stellen als: hoe kijkt de jonge elite uit die tijd naar Nederland en hoe beschrijven zij de stad Hoorn? Wat is hun oordeel over de zwervers en bedelaars die zij op hun reis en in het gesticht van Hoorn tegenkomen? Hebben zij inzicht in de oorzaken van het verval van de natie en kunnen zij eventueel oplossingen aandragen voor wat in die tijd ook wel het 'pauperprobleem' wordt genoemd? De antwoorden op deze vragen bieden ons een aantal interessante inzichten.

Portret van de jonge Van Lennep, ets van P. Velijn naar W. Grebner, 1832, (Rijksmuseum). Van Van Hogendorp is helaas geen portret bekend

Op inspectie door het Koninkrijk

De twee jonge rechtenstudenten vertegenwoordigden de Nederlandse protestantse elite. Jacob van Lennep kwam uit een vermogende Amsterdamse regentenfamilie. Zijn vader was hoogleraar klassieke talen en geschiedenis aan het Amsterdamse Athenaeum. De vader van Dirk van Hogendorp was de beroemde 'koningmaker' Gijsbert Karel van Hogendorp. Toen de Franse bezetter in 1813 Nederland schielijk verliet (Napoleon was dramatisch verslagen bij Leipzig) ontstond er een machtsvacuüm. De Oranjegezinde Gijsbert Karel wilde het liefste een Oranjevorst op de troon. Hij moest lang zoeken, maar vond uiteindelijk een geschikte kandidaat in Willem Frederik, de zoon van de voor de Fransen gevluchte stadhouder Willem V. Samen met wat eveneens Oranjegezinde goede vrienden drong Van Hogendorp er bij Willem Frederik op aan om zichzelf snel tot koning van Nederland uit te roepen en om ook maar in één moeite door België en Luxemburg erbij te nemen. Aldus geschiedde en zodoende wandelen de zonen van Van Lennep en Van Hogendorp tien jaar later door een Verenigd Koninkrijk van Nederland, België en Luxemburg onder de bezielende leiding van koning Willem I.

Dirk van Hogendorp is klaar met zijn studie en verveelt zich stierlijk. Hij hangt maar wat rond in het huis van zijn vader en dit wordt pa van Hogendorp op een gegeven moment te veel. Pa stelt voor dat zoonlief maar eens op inspectie moet gaan door het mede door hem gestichte Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Hoe hangt de vlag erbij tien jaar na de val van Napoleon en de komst van koning Willem I? Dirk vindt het een goed idee. Eerst vraagt hij een andere reisgezel, maar komt dan uit bij de vrolijke en goedlachse Jacob van Lennep.

Jacob publiceert een levendig verslag van hun

Bulloper met stier, 1840, Gerrit Balk (1828 Wijdenes-1889 Schellinkhout) Westfries Museum. Zo zou de weg die Van Hogendorp en Van Lennep vanaf Purmerend naar Hoorn liepen er uitgezien kunnen hebben

VAN HOORN

voetreis, terwijl de stoeve en meer in zichzelf gekeerde Dirk zijn dagboeken opbergt en nooit meer inkijkt. En zo vertrekken de vrienden op 23 mei 1823 vanuit Amsterdam op inspectietocht richting Hoorn en verder het land in.

Arrogant, pedant en hooghartig

De beide studenten stonden tijdens hun studie in Leiden onder sterke invloed van Willem Bilderdijk. Deze privaattoespreker Vaderlandse Geschiedenis en later beroemd dichter beïnvloedde zijn jonge gehoor met zijn religieus-conservatieve ideeën. Bilderdijk was de Nederlandse vader van het Réveil, een beweging die streefde naar praktisch en vroom handelen en gaandeweg steeds meer aandacht kreeg voor het zieleheil van de verworpenen der aarde, zoals armen, alcoholisten en zwakzinnigen. Een betere wereld kon je volgens de Réveillisten slechts bereiken door middel van innerlijke, door het geloof opgewekte verandering van het individu. Gevoel was belangrijker dan de rede. We leven in het begin van de negentiende eeuw niet voor niets in de tijd van de Romantiek, als reactie op de tijd van de Verlichting waarin de rede centraal stond. Bilderdijk was derhalve anti-revolutionair, anti-liberaal, anti-verlichting, pro-Oranje vorstenhuis en pro-protestantse religie. Zijn invloed was zodanig groot dat de zonen zelfs nog conservatiever werden dan hun toch al niet bijzonder moderne en progressieve ouders. De vader van Van Lennep moest niets van de Réveillisten hebben. Hij noemde ze 'dwepers en geestdrijvers'.

De jonge studenten blijven echter de invloed van Bilderdijk koesteren. Ze zijn zich heel erg bewust van hun afkomst en stand. Zij kunnen bijzonder arrogant, pedant en hooghartig overkomen, met name als het de lagere standen in het algemeen betreft en de bedelaars in het bijzonder. Maar gaandeweg hun tocht, als zij de verhalen van de bedelaars in Hoorn en in andere gestichten optekenen, worden zij ook milder om even later toch weer hard uit te halen.

En het blijven nog studenten vol jongensachtige en studentikoze bravoure en luim. Als zij op weg naar Hoorn een tussenstop op het eiland Marken maken, vragen de eilanders aan de schipper wie toch die twee deftige heertjes zijn. De schipper is in een jolige bui en zegt dat het de koning is met zijn knecht die incognito het eiland willen komen inspecteren. De in hun bonte klederdracht geklede Markers slikken het voor zoete koek. Jacob en Dirk doen vrolijk mee. 'Kaik, dit is nou Zen Hooghait',

zeggen de eilanders vol ontzag tegen elkaar.

Een gezapige wereld

Wat voor land troffen de rondtrekkende studenten in het begin van de negentiende eeuw aan? Zoals gezegd had Nederland betere tijden gekend. Er waren nog maar drie grote steden met meer dan 50.000 inwoners, te weten Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. Andere steden waren veel kleiner en het land was nog leeg en sterk agrarisch gericht. De gehele economie was gericht op eigen stad en streek. Er waren grote regionale verschillen. In Hoorn handelde het nu voornamelijk om boter en kaas van het omringende platteland. De weinige industrie die er (nog) was, was in veel gevallen uitsluitend bedoeld als werkverschaffing voor bedelaars. De twee studievrienden vonden Noord-Holland, en later op hun reis ook Friesland en Groningen, geordend en welvarend. Zij kregen een geweldige cultuurschok toen ze in Drenthe aankwamen. Het was er een wildernis van rul

Charles Howard Hodges, Portret van Willem Bilderdijk, 1810. (Rijksmuseum)

Trekschuit, midden 19^e eeuw. (Katholieke Illustratie, collectie: Utrechts Archief)

zand en schrale heide waar zelfvoorzienende keuterboeren in lemen hutten een schamel bestaan leiden. Van Lennep velde een hard oordeel over de keuterboer. De stakkers willen niets weten van wat er buiten het eigen dorp gebeurt en zijn verknocht aan het uitzichtloze leven dat zij leiden. Enige wil tot verbetering kent de keuterboer niet.

De meeste inwoners van het Koninkrijk kwamen dus niet verder dan hun eigen streek. Voor de inwoners van Hoorn en voor de West-Friezen waren provincies als Brabant en Limburg exotische

Breed, Hotel 't Onvolmaakte Schip, beeldbank Oud Hoorn, collectie: W.F.H. Robot. Door de koetsen op de voorgrond toch een indruk uit de tijd van Van Hogendorp en Van Lennep

oorden waar ze nooit zouden komen. België en Luxemburg waren al helemaal onbereikbaar. De tijd stond stil in Nederland. Alles voltrok zich rustig, bedaard en met kalme tred. Vrijwel iedereen verplaatste zich te voet, zodat alles op een loopafstand van ongeveer twee uur georganiseerd was. Plaatsen met een marktfunctie lagen dan ook meestal niet meer dan 25 kilometer van elkaar af. Voor Hoorn en omgeving klopt dat aardig. Enkhuizen ligt 19 km van Hoorn, Purmerend 20 km en Medemblik eveneens 20 km. Alleen Alkmaar ligt wat verder weg, 27 km. Men verplaatste zich verder met karren en diligences over onverharde stoffige, dan wel modderige wegen en over de wat betere kleiwegen. Nederland kende slechts 500 kilometer aan verharde klinkerwegen. In het waterrijke Holland maakten reizigers liever gebruik van vissersschuiten en beurtschepen, maar de trekschuit was verreweg het meest populair. De trekschuit ging niet veel sneller dan een wandelaar, maar was comfortabel, voer frequent, was op tijd én was bovenal goedkoop. Wel was er veel oponthoud bij sluisen, waar je vaak lang moest wachten, zodat de wandelaar je toch weer kon inhalen. Hoorn had goede trekschuitverbindingen. De boot vertrok wel tien keer per dag vanaf de Westervoort en de reis naar Buiksloot/Amsterdam Noord duurde vijf uur. Rondom het reizen was een hele infrastructuur van herbergen en logementen opgetuigd. In Hoorn en in andere plaatsen waren ze vaak te vinden bij de stadspoorten.

De jongheeren Van Lennep en Hogendorp kiezen voor hun tocht van Monnickendam naar Hoorn niet voor de schuit, maar voor een genoegelijke wandeling over de mooie, brede, met essen en iepen beplante kleiweg Purmerend – Hoorn. Zij

Westervoort, opnieuw gebouwd in 1807, afgebroken in 1872, beeldbank Oud Hoorn. Herberg 't Onvolmaakte Schip lag tegenover de Westervoort

logeren in hotel 't Onvolmaakte Schip' op de hoek van het Breed en de Westervoort, inderdaad bij de stadspoort en vertrekplaats van de trekschuit. Zij kiezen voor 'goedkoop' en betrekken een kamer in 'genommerde bedsteden' waar een vreemde al een bed heeft geclaimd. Hopelijk hebben ze een betere nacht dan in Monnickendam.

Waar eens trotse gebouwen stonden

Hoorn had, net als andere steden en stadjes, nog steeds een omwalling met stadspoorten die 's nachts dicht gingen. Er was weinig of geen stadsverlichting en daarom vertrekken de heren studenten altijd vroeg rond een uur of vijf om volop van het daglicht gebruik te kunnen maken. Van Lennep merkt niets op over de vervallen staat van de eens zo trotse VOC-stad. Wel beschrijft hij Enkhuizen (hun volgende reisdoel) als een voorheen mooie Zuiderzeestad, 'vol grasweiden waar ooit trotse gebouwen stonden', Stavoren als 'een ellendig toonbeeld van vervallen grootheid' en het uitgestorven Hindelopen waar zij 'geen ander schepsel troffen dan een haan en een hond'.

De neergang van Hoorn begon al rond 1650 met de Engelse Zee-oorlogen, maar de genadeslag viel in de Franse Tijd (1795-1813). De handel stakte volledig als gevolg van het Continentale Stelsel (1806-1814) dat Napoleon had ingevoerd. Hij wilde door een handelsverbod tussen het door hem veroverde Europese continent en Engeland zijn aartsvijand op de knieën dwingen. In plaats van de grootse Oost-Indië vaarders lagen er nog maar een paar vissersschuiten in de eens zo uitgestrekte Hoornse havens. De beurtschipper voer nog maar een paar keer per week naar Amsterdam. De inwoners verlieten massaal de stad (waarheen? Amsterdam?) op zoek naar ander werk. In de bloeitijd kende Hoorn 16.000 inwoners, rond 1813 nog minder dan de helft, te weten 7500. Op grote schaal werden de lege huizen gesloopt, zo'n 1600,

vooral bij de havens en in de arme volksbuurten (Italiaanse Zeedijk, Gerritsland, Karperkuil, Vollerswaal, Gravenstraat en Peperstraat). Het eens zo drukbevolkte Baatland verviel tot een weiland waar alleen nog maar wat schapen graasden. De magazijnen van de Admiraliteit stonden leeg. Nu dwaalden er armzalige bedelaars rond, het komende reisdoel van Jacob en Dirk. Het eens zo welvarende Hoorn was verworpen tot één van de vele dode stadjes aan de Zuiderzee. Er resteerde een streekfunctie, er was wat visserij en er waren nog een paar goud- en zilversmeden en wat sigarenmakerijen.

Een les in hoogmoed

Onze studenten op inspectietocht maken zich op om het Hoornse bedelaarsgesticht te bezoeken. Ze verorberen eerst nog een heerlijke lunch met malse karbonaadjes in 't Onvolmaakte Schip waar zij opnieuw het verhaal horen dat al dagenlang het nieuws van de dag is in heel Noord-Holland. Het gaat om de wrede moord op aannemer Huiskens uit Alkmaar door zijn werklieden. De meesten hebben sympathie voor de werklui, want Huiskens betaalde nooit uit, terwijl hij vast schatrijk was geworden door het slopen van al die afgedankte huizen in de provincie. Huiskens wist waar hij mee bezig was want hij droeg altijd een geladen pistool bij zich. Nu wil het toeval dat Jacob en Dirk verderop op hun tocht in de bedelaarskolonie Frederiksoord iemand tegenkomen die nog onder Huiskens heeft gewerkt. Hij vertelde dat de schurk vaak openlijk had gezegd dat 'wanneer ik een dubbeltje in mijn hut vind waar ik eerlijk aan kom, zou ik het in de vaart smijten'.

Om vier uur komt een zekere advocaat Pan de studenten ophalen om hen naar het Bedelaarshuis op het Oostereiland te begeleiden. In het Letterkundig Woordenboek voor Noord en Zuid (1952) vind ik ene mr. Jan Pan (1785-1871) uit

Enkhuizen en advocaat te Hoorn. Hij is schrijver van de 'Aanwijzing der Oude en Nieuwe Dichters, door Bilderdijk overgebracht, 1839', dus het kan goed zijn dat hij een Réveillist is en op voorspraak van Bilderdijk de studenten wel wil rondleiden. Via de Westerdijk is het een paar minuten lopen naar het kunstmatige eiland waarop de eens zo trotse gebouwen van het magazijn van de Admiraliteit in de verte reeds opdoemen. Van Lennep en Hogendorp nemen hun rol van inspecteur serieus en laten zich volop informeren. In het schooltje ziet Van Lennep het volgende schrijvoorbeeld: 'De mens is een voortreffelijk wezen: men moet niemand om zijn armoede verachten'. Maar dan schiet de protegé van Bilderdijk volledig uit zijn slof. 'Dus die bedelaarskinderen begrijpen dat zij voortreffelijk zijn en niet veracht mogen worden. Wat een les in hoogmoed!'

Zou deze kijk op de bedelaars zo blijven? Komt er nog medeleven en medelijden met het lot van de bedelaars in het gesticht in Hoorn? Veranderen de heren studenten nog van mening als zij de verschillende verhalen van de bedelaars te horen krijgen. Sterker nog: hebben zij enig idee van oplossingen van het 'pauperprobleem'? We zullen dit zien in het tweede deel van deze geschiedschrijving.

Cornelis Springer,
houtschooltekening
Bierkade, particuliere
verzameling.
Hoewel geromantiseerd
toch een beeld van
Hoorn uit die tijd

Pieter Aartsz Blaauw,
1802, Hoorn met
Hoofdtoren en links de
Admiraliteitsgebouwen.
Vanaf 1817 waren
deze ingericht als
bedelaarsgesticht
(Westfries Museum)

Bibliografie

- G. Mak en M. Mathijssen: De zomer van 1823; Lopen met van Lennep; Dagboek van zijn voetreis door Nederland, Zwolle 2000.
- Ach lieve tijd; Zeven eeuwen Hoorn en zijn bewoners, Zwolle 1987.
- Wikipedia: Dirk van Hogendorp.
- Historisch Nieuwsblad 7/2009, I. Van de Weideven: Het Réveil in Nederland (1817-1854); Handwerken en bidden voor de goede zaak.
- Historiek: Het Réveil – Internationale christelijke opwekkingsbeweging (ca. 1810-1865).
- K. ter Laan: Letterkundig Woordenboek voor Noord en Zuid (1952).

VERLANGEN NAAR EEN EIGEN KERKHOF

150 jaar rooms-katholieke begraafplaats Drieboomlaan

EGBERT OTTENS

150 jaar rooms-katholieke begraafplaats Drieboomlaan. Dat was aldus Piet de Boer, verantwoordelijk voor de begraafplaats vanuit het parochieteam Hoorn Centrum, een artikel in het Kwartaalblad Oud Hoorn meer dan waard. Hij nodigde mij uit voor een rondgang over de laatste rustplaats van veel onzer inwoners. Temeer daar deze verscholen plek, tussen het eind van de Drieboomlaan, de Frans Halslaan en de Holenweg, weinig bekend is. Ten onrechte.

Begraven in of bij de kerk

In de negentiende eeuw werd de algemene begraafplaats in ons land geïntroduceerd. Op veilige afstand van de stad. De belangrijkste reden daarvoor was officieel volksgezondheid, de vrees voor miasmen [kwalyke dampen]. 'Sinds de Middeleeuwen werd wie het betalen kon begraven in de kerk, de anderen kwamen buiten te liggen, tegen de kerk aan op het kerkhof. In Hoorn werd oorspronkelijk begraven in de drie oude kerken, de Grote, Ooster- en Noorderkerk en op het kerkhof van de Grote en de Noorderkerk.¹ Het kerkhof bij de Grote Kerk bij het Admiraliteitspoortje werd in 1663 definitief geruimd. Als buitenkerkhof

resteerde de Noorderkerk.

Protestanten en katholieken hielden er in de 17^e en 18^e eeuw verschillende begrafenisrituelen op na. Protestanten beschouwden begraven in de kerk rond 1600 als verwerpelijk rooms bijgeloof. Klokgelui, bidden voor de doden en begrafenisstoeten eveneens. Dood was dood, daar konden stervelingen niets aan veranderen. En met bidden voor de overledenen deed men Gods soevereiniteit tekort. Ondanks hun bezwaren tegen begraven in de kerk, bleef dat de norm. Het stadsbestuur ging daarover, de kerken waren eigendom van de stad en begraven in de kerk leverde geld op. 'Erger nog, in de kerken verzeen praalgraven en kunstig gebeeldhouwde grafzerken zoals van admiraal Pieter Florisz.² En grafstoeten bleven een middel om iemands status, zelfs na de dood, van de daken te schreeuwen. Omdat de kerken stadsbezit waren, werden er ook niet-gereformeerden in begraven: de katholieke [schuil] kerk van het Nieuwe Noord bijvoorbeeld had een graf in het koor van de Grote Kerk. Bij zo'n roomse begrafenis werd, als de dominee even niet oplette, in 'hun' protestantse kerk nog gauw een gebed voor de dode gezegd!³

Verbod begraven in de kerk

In ons land werd het begraven in kerken tijdens de Franse overheersing in 1808 verboden. Er mocht niet langer meer begraven worden, maar

wetgeving bleef uit. Drie jaar later berichtte onderprefect Carbasius van het Departement van de Zuiderzee dat er definitief een eind aan moest komen. Minstens vijfendertig meter buiten iedere stad moest een begraafplaats worden aangelegd. Carbasius' circulaire besloot met: De bezwaren die men uit hoofde van gewoonte en vooroordelen ertegen tracht in te brengen wegen niet op tegen de argumenten pro: die van 'rede en menselijkheid'. Hij bedoelde de argumenten aangaande de gezondheid. Maar een nieuwe begraafplaats kwam er niet. Het stadsbestuur probeerde er namelijk onderuit te komen met als argument dat de landerijen ten noorden van de stad 'zeer laag en waterchtig' waren en 's winters onderliepen. Ophogen kostte veel geld. Teveel geld. Als alternatief werd een begraafplaats aan de oostkant van de stad geopperd, aan de Zuiderzee. Daar waaide het altijd, dat was gezonder. Hoorn kon er wel 1400 à 1500 lijken kwijt. Maar ook dat was duur en de stad was arm. Zo kwam men op het idee om de Oosterkerk daarvoor te gebruiken. Veel inwoners hadden de stad verlaten en de kerk stond toch leeg. Plek zat. Het stadsbestuur verzuimde echter te zeggen dat de

katholieken de Oosterkerk in 1799 graag hadden willen hebben. In 1798 zaten de katholieken nog met elf raadsleden in een raad van vijftien, in 1812 in een raad van 23 personen nog slechts met één katholiek. Daarmee was de poging van de katholieken om de Oosterkerk weer in bezit te mogen nemen gepareerd.'

De Algemene Begraafplaats aan het Keern

'Pas in 1828 viel het besluit van Gedeputeerde Staten dat er algemene begraafplaatsen moesten komen, waarover de stad de supervisie had. De lijkbezorging werd dus losgemaakt van de oude band met de kerk. Het was ook de stad die er nadrukkelijk op toezag dat stoffelijke resten niet zonder haar toestemming uit kerken naar de nieuwe begraafplaats werden overgebracht. Ze lette erop dat vlak bij de begraafplaatsen geen huizen of fabrieken werden gebouwd. En ze lette erop dat de godsdienstige gezindten tot hun recht kwamen: die kregen er als ze wilden, een eigen afdeling.' Vak A was voor degenen die een graf bezaten in de Grote Kerk, vak B voor die uit de Ooster- of Noorderkerk. C was voor minder vermogenden en armen. En vak

Rooms-katholieke
begraafplaats
Drieboomlaan
met een van de
monumentale bomen.
Foto linkerpagina en
onderstaand
(Wikimedia Commons
dfqn 13)

D voor onbekenden die in Hoorn gestorven waren. De vakken A tot en met C hadden nog een aparte afdeling A*, B* en C*: voor katholieken. 'Dat deel was gewijd; katholieken, hun priesters, wijdden de grond waar de doden op hun opstanding wachtten. Uit het register van de begraafplaats blijkt dat het katholieke deel goed werd benut,

Begraafplaats met de beide monumentale 120 jaar oude platanen

Memento mori deurklopper aan de achterzijde van de kapel

alleen welgestelde katholieken lieten zich begraven in dorpen rondom Hoorn die een katholiek kerkhof hadden. Dat was duur, want dan moest toch het Hoornse begrafenisrecht worden betaald en zelfs de lijkkoets van de stad worden gebruikt.¹⁴

Pastoor Does

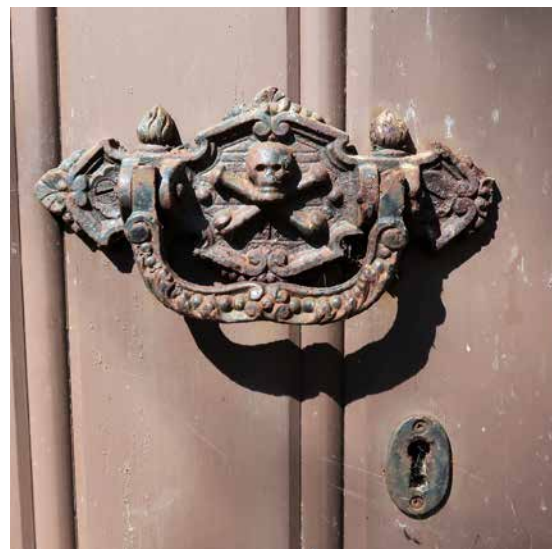
Toch zat dat alles pastoor Does van de Achterstraat, tevens deken van de regio, niet lekker. Hij beklagde zich daarover in 1845 bij de regering. Op de algemene begraafplaats aan het Keern was niet aangegeven welk deel katholiek was en welk niet. En, erger nog was dat hij als pastoor niets over het katholieke deel te zeggen had. Het kwam zelfs voor dat er zelfmoordenaars en slechte katholieken werden begraven, en ongedoopte kinderen.

Het verlangen naar een eigen katholiek kerkhof was gewekt, wat door zijn eigen kerkelijke overheid werd gesteund. Die was de ondergeschikte positie van katholieken ook beu. Maar katholiek Hoorn was arm. Pas decennia na Does kwam het zover.

De gemeente haalt bakzeil

Het overwegend protestantse stadsbestuur zag eind jaren zestig van de 19^e eeuw zo'n apart katholiek kerkhof vooral als inkomstenderving voor de gemeente en begon moeilijk te doen.

Het bruggetje vanaf de Koepoortsweg naar de Drieboomlaan was voor wandelaars, niet voor rijtuigen. 'Waarom konden de katholieken niet omlopen, via de Holenweg? Maar de katholieken lieten zich niet langer afschepen. Vanaf hun kerkjes aan Achterstraat en Achterom, helemaal langs de Holenweg!, dat was driemaal zo ver! Begrafenissen

gingen nog te voet, wat haalde de stad zich wel niet in het hoofd? Als de stadsvuilniksar en de stadsmestkar dat bruggetje over konden, zouden vijfenveertig grote lijken per jaar dat dan niet kunnen?'¹⁵ Ditmaal haalde het stadsbestuur bakzeil.

Drieboomlaan

Uiteindelijk kwamen gemeente en parochie in 1871 tot een vergelijk. De parochie zou de gemeente f 25,- per jaar betalen voor naar schatting 45 begrafenenissen.⁶ Daarna ging het vlot. Timmerman Johannes Bleijs, de vader van de vermaarde Hoornse architect Adrianus Cyriacus Bleijs die later de Koepelkerk zou bouwen, verkocht zijn tuin aan het eind van de Drieboomlaan aan de parochie. De gemeente gaf vergunning voor de aanleg, Adriaan maakte het ontwerp en aannemer Jacobus Bockxmeer begon november 1871 met de uitvoering. Al snel deed zich het gemis van een kapel gevoelen. In de oorspronkelijke plannen was daar niet in voorzien. Het katholiek kerkbestuur besloot met de pet langs de gelovigen te gaan, terwijl Bleijs nogmaals achter de tekentafel plaats nam. Vanaf de kansel werd opgeroepen gul te geven. Vier kerkmeesters, geaccompanyeerd door de pastoor of een van de kapelaans, collecteerden huis aan huis. Van de benodigde f 2400,- kwam

slechts f 1400 bij elkaar. 'Met enige bezuiniging, en achterlaten van alles wat enigszins achterwege kan blijven', was het volgens het parochiebestuur toch mogelijk een kapel te bouwen die in de behoefte voorzag. Wat Adriaan Bleijs daarvan vond is niet bekend. Voor de restauratie van de kapel aan het begin van onze 21^e eeuw heeft Jan Piet van der Knaap vergeefs naar het oorspronkelijke bestek gezocht. Wie weet wat hij alsnog aan niet gerealiseerde schoonheid was tegengekomen?

Voortdurend uitgebreid

Al in 1881, tien jaar na de oplevering, werd de opzet van het kerkhof veranderd en werden

Interieur van de kapel

de sloten op het terrein gedempt. In 1887 en nogmaals in 1914 werd de begraafplaats vanwege de toenemende vraag uitgebreid. Kort na de oorlog, in de jaren veertig, noopte de grotere behoefte aan eigen graven en de wens van een priestergrafkelder tot verdere aanpassing van de begraafplaats. De Hoornse architect Sjoerd Langius, bouwinspecteur van het dekenaat en onder meer architect van het Missiehuis en de Mariaschool, maakte het plan waardoor het aantal graven kon worden verhoogd tot 312. Het tuinontwerp werd toevertrouwd aan Carl van Empelen, tuinarchitect uit Heemstede. Hij voorzag de begraafplaats van een omlijsting van kastanjabomen en klimlinden, met daartussen buxusranden.

Gemeentelijk monument en restauratie

Na de aanleg van de gemeentelijke begraafplaats aan de Berkhouterweg, eind jaren zestig, waar een gedeelte voor de katholieke parochie werd ingericht, raakte de begraafplaats Drieboomlaan in de vergetelheid. En bijgevolg in verval. Men was namelijk overeengekomen dat met de gemeentelijke begraafplaats er geen nieuwe graven

Een van de bij de restauratie van begin deze eeuw aangebrachte gebrandschilderde ramen

aan de Drieboomlaan zouden worden uitgegeven. Midden jaren tachtig kon een groep parochieleden het verval niet langer aanzien en knapte onder leiding van Cees de Vries de begraafplaats op. Het verlangen van pastoor Does naar een eigen begraafplaats leefde weer op. Vanuit de parochie werd om nieuwe graven gevraagd. De gemeente wilde er wel mee instemmen, op voorwaarde dat de parochie dezelfde tarieven als de gemeente zou hanteren, het aantal begrafenissen tot twintig per jaar zou worden beperkt en jaarlijks zou worden gerapporteerd. De tariefstelling werd geaccepteerd,

de tweede eis afgewezen. Daar schijnt nooit een reactie op te zijn gekomen. Toen bleek ook dat de gemeenteraad nooit een besluit had genomen over sluiting van de begraafplaats Drieboomlaan. In 1993 werd de begraafplaats weer in gebruik genomen, twee jaar later werd een aantal oude, vervallen graven geruimd en opnieuw uitgegeven.

Eind vorige eeuw namen John Lamers en Jan Piet van der Knaap het initiatief tot restauratie van de kapel. Vooruitlopend daarop deden zij, met steun van het parochiebestuur van de Stichting Koepelkerk, met succes een beroep op het gemeentebestuur om begraafplaats inclusief toegangshek en brug, de ronde grafcirkel, de kapel en vier monumentale bomen (twee platanen, inmiddels 120 jaar oud) en twee paardenkastanjes op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. Eén staat er nog, nu bijna 150 jaar oud, de andere sneuvelde in 2009 na een zware storm.

Uiteraard kwam men bij de restauratie voor tal van verrassingen te staan, want in de voorbije eeuw was onderhoud vaak achterwege gebleven. Maar het lukte. Zelfs de kapotte maar zeldzame Oegstgeester dakpannen konden worden vervangen. In Schagen had men een partij tweedehandse op de kop kunnen tikken. De oorspronkelijke kleuren rood

en roze voor het interieur van de kapel werden niet teruggebracht. Het zou door het gebladerte van de hoge omringende bomen binnen te somber worden. Tot ieders verrassing werden twee 'heilige putjes' aan de achterzijde van de kapel ontdekt. Overtollig wijwater en hosties behoefden zo niet via het riool te worden afgevoerd. Het kan ook zijn dat ze door Bleijs uit zuiver esthetische overwegingen waren ontworpen. De oorspronkelijke glas-inloodramen van Bleijs waren in de loop der jaren verloren gegaan. Terugggevonden stukjes glas van het oude roosvenster vormden het uitgangspunt voor de nieuwe ramen, die door Koos Bloem, van Bloem en Von Knetsch, glazeniers uit Enkhuizen, werden ontworpen.

Nieuw elan

Sinds het laatste decennium onderhoudt een twintigtal vrijwilligers met hernieuwd elan de begraafplaats en de kapel. Piet de Boer en Bert Joris, hoofd van de vrijwilligers van de begraafplaats, leidden mij met trots rond over de begraafplaats en vertelden over de plannen. Elke drie weken komen de vrijwilligers bijeen voor het benodigde onderhoud. Afgelopen jaar was dat extra hard nodig want de buxusmot had zich te goed gedaan aan de fraaie buxushagen. Geen struik overleefde hun vraatzucht. Met het verwijderen van de hagen bleek ook hoe fraai de graven over het terrein

gesitueerd liggen. Enkele kastanjabomen uit de randbeplanting moesten, omdat ze in slechte conditie verkeerden, worden gekapt. Nieuwe bomen zullen worden aangeplant. Er is tevens een knekelgraf ingericht waar de beenderen van de geruimde graven verzameld worden. Memento mori.

Na 150 jaar werd het kerkhof op de dag van onze rondwandeling op het elektriciteitsnet aangesloten. Dat biedt de mogelijkheid om de lieflijke schepping van Bleijs en de eeuwenoude bomen aan te lichten en de schoonheid van deze begraafplaats in het licht te zetten. De omwonenden hadden er geen bezwaar tegen. De enthousiaste groep wil meer initiatieven ontplooiën, rondleidingen over de begraafplaats organiseren, zoals rond monumentendag en tijdens Allerzielen als alle overledenen worden herdacht. Kortom: het aloude verlangen van pastoor Does is nog immer springlevend.

Noten

- 1 Hij komt van Hoorn, Jos Leenders, 2012.
- 2 Zie het artikel van Rita Lodde in het vorige Kwartaalblad.
- 3 Hij komt van Hoorn, Jos Leenders, 2012
- 4 Idem
- 5 Idem
- 6 Bronnen voor het vervolg van dit artikel zijn de Kwartaalbladen Oud Hoorn. O.a.: R.K. Begraafplaats 125 jaar van Harm Stumpel en Kees de Greeuw, 1996-2, twee artikelen van John Lamers over de restauratie van de kapel, 2000-2 en 2002-2 en de website Oud Hoorn.

RIJKSSTRAATWEGEN 1821-2021

RUUD HOOGENBOOM

In maart 2021 bestonden de Nederlandse Rijkswegen maar liefst 200 jaar. Een terugblik en een zoektocht naar het antwoord op de vraag waarom de verbinding met West-Friesland zo lang uitbleef.

Openbare wegen bestaan er al heel lang. Het Romeinse Rijk dankte haar grote omvang mede aan de gemakkelijke toegankelijkheid via een uitgebreid stelsel van wegen. De koning van het Frankische Rijk Karel de Grote (768-814) beschouwde het toezicht op de belangrijke wegen misschien al als behorend tot de 'regalia', de rechten en privileges, die een soeverein vorst heeft. Onder koning Hendrik I (919-936) van het Oostfrankische Rijk is sprake van 'strata imperialis' (rijkswegen) en in een wet van keizer Frederik Barbarossa (1152-1190) uit 1158 worden 'viae publicae', openbare wegen, genoemd. In de Nederlanden kregen deze de naam 'heerwegen'. Het gaat om openbare wegen, wegen die voor iedereen toegankelijk zijn. Daarmee worden ze onderscheiden van buurwegen, lijdwegen en notwegen, wegen die afgesloten konden worden voor het algemene publiek en in principe alleen door de omwonenden werden gebruikt.

1680 - uitsnede uit kopergravure - Noord-Hollands Archief (560-000409-G); de bestrate weg is veel dikker

Van een **buurweg** is sprake wanneer door eigenaren van paden, wegen of dreven daaraan een gemeenschappelijke bestemming als uitweg voor meerdere burens was gegeven. Een buurweg kan zijn gelegen op de grond van één of meerdere eigenaren. De gebruikers dienen zelf de buurweg te onderhouden.

Lijdwegen waren openbare wegen bestemd voor plaatselijk verkeer, die met paard en wagen bereden konden worden.

Een **notweg**, **nootweg**, **noodweg**, **netweg** of **nutweg** is een doorgaans doodlopende eigen weg (particuliere weg) waarop eigenaars of gebruikers van aanliggende percelen het recht van overpad hebben wanneer deze alleen vanaf deze weg bereikbaar zijn.

Heerwegen stonden onder toezicht van de overheid. Dit betekende onder meer dat de reizigers over de weg onder de bescherming van de vorst stonden en dat daar de 'landvrede' gold, een permanente wapenstilstand voor alle partijen die in oorlog waren. Een schout voerde namens de graaf en later de Staten het toezicht op de weg uit en kon aanwonenden de opdracht geven de weg te onderhouden. Dat dat niet altijd goed gebeurde, is duidelijk zichtbaar in vele historische bronnen.

Slecht begaanbaar

In de loop van de tijd raakte het oorspronkelijk recht van de koning in de vergetelheid en werd het verschil tussen openbaar en particulier onduidelijker. Toch bleef het de gewoonte om het onderhoud van de weg als een taak van de omwonenden te zien. De facto was het onderhoud van de wegen vaak slecht en waren ze – vooral in de winter – niet of nauwelijks begaanbaar. Bij al deze wegen ging het uiteraard om onbestrate wegen. Toen het verkeer toenam, ontstond de behoefte aan bestrating van de wegen om ze beter berijdbaar te maken.

Straatwegen in de 17^e eeuw

De oudste straatweg in Nederland buiten de steden is die tussen Utrecht en De Bilt. Die is al aangelegd in de 13^e eeuw. Maar dat was een eenmalige onderneming. De drassige Hollandse grond en het Brabantse stuifzand waren overigens ook geen gemakkelijke ondergrond voor de aanleg van een verhard wegdek.

Voor de geschiedenis van het verharde Nederlandse wegennet moet je bij de 17^e eeuw beginnen. De opkomst van de overzeese handel had gezorgd voor een intensiever verkeer over de wegen naar en van het achterland. Niet alleen de frequentie van de reizen lag hoger, maar ook de hoeveelheid vracht die per tocht werd vervoerd. De zwaarder beladen wagens veroorzaakten steeds vaker een te grote belasting voor de tot dan toe nog onverharde landwegen. In de 17^e eeuw is er begonnen met de

aanleg van ongeveer 100 km verharde weg, maar dat waren eerst slechts her en der gedeelten. Pas in 1663 kwam het eerste verharde gedeelte van een weg tussen twee plaatsen in Nederland. Toen werd namelijk de Rijswijkseweg tussen de Wagenstraat in Den Haag en de Hoornbrug in Rijswijk bestraat. Dat juist dat stuk het eerst werd verhard, heeft wel een verklaring. Gezantschappen van andere landen, die op weg waren naar het bestuur van de Republiek, werden vaak bij de Hoornbrug afgehaald. Een modderballet bij ontvangst werd niet erg passend gevonden voor deze belangrijke gasten.

Daarna zijn in de Republiek der Verenigde Nederlanden als eerste staat in Europa straatwegen op grotere schaal aangelegd. Dat gebeurde vanaf de tweede helft van de 17^e eeuw. De eerste zeventiende-eeuwse straatweg van ons vaderland liep tussen Den Haag en Scheveningen (1664/65). Niet veel later kwamen die op Walcheren (Middelburg-Veere en Middelburg-Vlissingen), tussen Den Haag en Delft, tussen Rotterdam en Gouda en tussen Enkhuizen en Hoorn uit 1668.

Weinig straatwegen

In de 18e eeuw werden er in de Republiek nauwelijks straatwegen aangelegd. De enige bestrate wegen in deze eeuw zijn die van Amsterdam naar Haarlem, van Arnhem naar Nijmegen (een grintweg) en van 's-Hertogenbosch naar het zuiden. De weg 's-Hertogenbosch-Eindhoven is één van de oudste geheel verharde wegen van Nederland, toen nog in kasseien uitgevoerd. De in de achttiende eeuw aangelegde weg kon het verkeersaanbod van de toenmalige koetsen, en later de eerste auto's, tot het begin van deze eeuw vrij gemakkelijk aan. De eerste kei voor deze verharde weg werd op 26 april 1742 gelegd.

In alle gevallen namen de betrokken steden het besluit tot aanleg. De Staten-Generaal noch de Provinciale Staten speelden hierbij een rol. Bij de komst van de Fransen in 1795 lag er in Nederland ongeveer 100 km straatweg. In de Zuidelijke Nederlanden, Frankrijk en Engeland was dat veel meer.

De achterstand in Nederland wordt vaak geweten aan het goede stelsel van trekvaarten en andere waterverbindingen dat aanleg van straatwegen niet nodig maakte. Maar dat is maar de helft van de verklaring, omdat er alleen trekvaarten lagen in de westelijke en noordelijke provincies. Bovendien bood het jaagpad van een trekvaart juist een goede mogelijkheid voor bestrating. In de 18^e eeuw lijkt in Nederland eerder sprake van een algemeen gebrek

Verharde wegen (kasseien) aan het einde van de 17^e eeuw in de Nederlanden

Traject	Periode van aanleg	Uren gaans
Utrecht – De Bilt	1433	1
Waalwijk - Besoyen	1533	0.5
Vlissingen - Middelburg - Veere	1539 - 1649	1.5
's-Heerarendskerke - Goes - Kapelle	1650	2
Tholen - Poortvliet	17 ^e eeuw	0.5
Zierikzee - Nieuwerkerk	1673	1
Den Haag - Scheveningen	1663	0.5
Den Haag - Delft	1663 - 1696	1.5
Den Haag - Loosduinen	1684 - 1692	1
Den Haag - Bezuidenhout	tussen 1700 en 1748	0.5
Rotterdam - Gouda	1679 - 1680	3.5
Breda - Ginneken	17 ^e eeuw	0.5
Breda - Princenhage	1684	0.5
Breda - Teteringen	1692	0,5
Hoorn - Enkhuizen	1668	4

aan bereidheid tot investeren in de infrastructuur, vooral omdat beleggen in staatsleningen vrijwel risicoloos was. Beleggen in staatsleningen bracht altijd een gegarandeerd resultaat, vooral omdat degenen die belegden dezelfde waren als degenen die besloten over de rente-uitkering op de staatslening. Dit lijkt een betere verklaring te zijn voor de Nederlandse achterstand in straatwegen.

Meer bestrating

Dat de wegen zand-, klei- of veenwegen waren, betekende natuurlijk niet dat er geen doorgaande wegen waren. In de 17^e en 18^e eeuw bestond er een heel groot aantal doorgaande wegen in Nederland. Die waren redelijk willekeurig tot stand gekomen, bestonden vaak al eeuwenlang en vormden een

Briefhoofd en aanhef van de brief namens Napoleon aan 'Mijnheer de Burgemeester van Tolhuys'

samenhangend wegnnet. Ze werden onder meer gebruikt voor verplaatsingen van militairen, door handelaren en voor post- en reizigersvervoer. De overheid had hier echter nog maar weinig over te zeggen.

Onder de Bataafse Republiek (1795-1806), het Koninkrijk Holland (1806-1810) en in de nog geen drie jaar dat Nederland door Frankrijk was bezet (1810-1813) is sprake van een versnelling van de bestrating. De eerste keer dat werd vastgesteld welke wegen op landelijke schaal belangrijk waren, gebeurde met de aanwijzing van de postroutes in 1809. In dat jaar werd door Lodewijk Napoleon, koning van Holland, de Paardenposterij opgericht. De Paardenposterij richtte langs de belangrijke wegen stations (posten genoemd) in, waar dag en nacht paarden en rytuigen gereed stonden om reizigers naar het eerstvolgende station te brengen. In 1811 kwam Napoleon op doorreis door Oostelijk West-Friesland en ruilde paarden bij het Medemblicker Tolhuys in Hoogkarspel. Maar de belangrijke wegen waren nog in overgrote meerderheid onverhard.

Lodewijk Napoleon,
koning van Holland
van 1806-1810
(Rijksmuseum)

Wegenplan

De eerste die een plan opstelde voor de classificatie van wegen was Napoleon. Dit deed hij in zijn decreten van 14 mei en 16 december 1811. Die hadden betrekking op heel zijn rijk en dus ook Nederland, dat sinds 1810 door de Fransen bezet was. In deze decreten werden wegen ingedeeld in drie klassen. Het ging hierbij deels om al bestrate wegen, maar in Nederland ging het voor het grootste deel om nog te bestraten wegen. Voor Nederland was het dus ook een wegenplan.

De eerste klasse waren de routes Parijs-Amsterdam en Parijs-Hamburg (via Maastricht en Venlo). In de tweede klasse onder meer Amsterdam-Haarlem-Den Helder. Napoleon verordonneerde dat de wegen in eerste en tweede klasse 'impérial' waren, dat wil zeggen door de staat zouden worden aangelegd en onderhouden. Verder moesten de wegen in derde klasse in onderlinge afstemming door de staat en de departementen (provincies) worden onderhouden. Alle andere wegen vielen dus onder de departementen en lagere overheden.

Drie koninklijke besluiten onder Willem I

Na het herstel van de onafhankelijkheid en de vorming van het Verenigd Koninkrijk vaardigde Willem I op 28 september 1814, 25 juli 1816 en 13 maart 1821 een aantal besluiten uit, waarin ook wegen werden aangewezen en geclassificeerd. Door deze koninklijke besluiten trekt ook Willem I de verantwoordelijkheid voor de wegen naar zich toe op dezelfde manier als Napoleon. Dat eerste besluit, van 1814, heeft nog het karakter van een overgangsbesluit. Het tweede besluit van 1816 gaat verder. Dit besluit betreft de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden, maar de indeling van de wegen wijkt nu geheel af van die van Napoleon. Het besluit is gebaseerd op een grid-systeem en onderscheidt grote wegen die van noord naar zuid of van west naar oost door het land lopen. Er zijn extra wegen gepland, waaronder Amsterdam-Enkhuizen als onderdeel van 'Weg 9': *Delfzijl-Groningen-Lemmer-Enkhuizen-Amsterdam-Utrecht-Breda-Antwerpen-Brussel-Mons-Maubeuge*.

Westfriesland telt niet mee

In de jaren daarna schept Willem I steeds meer duidelijkheid over de bevoegdheden van de provincies en de mate van controle van de centrale staat. In deze jaren zal ook duidelijk zijn geworden dat de aanleg en het onderhoud van alle wegen, die in 1816 waren aangewezen, tot enorme lasten voor de staat gingen leiden. In 1821 komt Willem I

duren voordat ook deze regio ontsloten werd. Pas in het Rijkswegenplan van 1927 kwam de Rijksweg Amsterdam-Purmerend-Hoorn-Medemblik ter sprake, maar het tracé Amsterdam-Wieringen, de huidige A7, werd pas in 1931 vastgesteld en in 1937 kwam het wegvak Hoorn-Lambertschaag in uitvoering, uiteraard met gelijkvloerse kruispunten. Kortom, over de weg was Westfriesland ruim een eeuw later dan sommige andere regio's goed bereikbaar.

Napoleon Bonaparte in 1802 als eerste consul, geschilderd door Antoine Jean Gros (Musée National de la Légion d'Honneur et des Ordres de Chevalerie)

Koning Willem I, Joseph Paelinck, 1819 (Rijksmuseum)

daarom met een derde besluit, waarin onderscheid wordt gemaakt tussen wegen van eerste en tweede klasse. De wegen van eerste klasse blijven voor rekening van het rijk.

Een groot aantal wegen wordt tegelijkertijd overgedragen aan de provincies, die voor de aanleg en het onderhoud van deze wegen verantwoordelijk worden gesteld. Dit zijn de wegen van tweede klasse. In het besluit van 1821 wordt nader gespecificeerd welke wegen van de tweede klasse door de provincies moeten worden onderhouden. Bovendien is de oriëntering noord-zuid en west-oost verlaten voor een wegenplan waarin voor Amsterdam, Den Haag en Brussel is gekozen als drie centrale punten.

Helaas is daarbij de verbinding Amsterdam-Enkhuizen over Hoorn geschrapt, vanwege het gebrek aan middelen en het afgenomen economische belang van de Zuiderzeesteden. Waarschijnlijk ging men ervan uit dat de bootverbinding tussen Amsterdam en Lemmer voldoende soelaas bood.

Met het decreet van 1821 werd dus voorzien in een landelijk netwerk, waarin alle provinciehoofdsteden en verbindingen met het buitenland zijn opgenomen. De wegenindeling uit het Koninklijk Besluit van 1821 bleef in de rest van de 19^e eeuw bestaan en werd ook na de afscheiding van België niet gewijzigd. In feite functioneerde het tot aan het eerste Rijkswegenplan van 1927. West-Friesland kwam er dus bekaaid af en het heeft lang moeten

Literatuur/bronnen

1. Geschiedenisliehebber John van Leuken startte hiervoor de website www.rijksstraatwegen.nl. Dit artikel is een bewerking van <https://www.rijksstraatwegen.nl/geschiedenis/>, een website van John van Leuken; nieuwsbrief Oneindig Noord-Holland, januari 2021, nr.2.
2. <https://www.haagsetijden.nl/tijldijn/regenten-en-vorsten/de-eerste-verharde-buitenweg>
3. <https://www.startpagina.nl/v/maatschappij/vraag/166327/wanneer-eerste-straat-nederland-gelecht/>
4. F. Beerepoot, De Tolweg en het Medemblicker Tolhuis in jaarboek 'Rondom de Leeuw', Stg. Historisch Hoogkarspel-Westwoud, 2009, blz.7.
5. H.S. Danner, Van Omringdijk tot Westfriaweg, 1990, blz. 23-26.
6. [https://www.autosnelwegen.nl/index.php/geschiedenis/4-1927-1940-de-eerste-autosnelwegen](https://www.autosnelwegen.nl/index.php/geschiedenis/4-1927-1940-de-eerste-autosnelwegen;); en <https://www.wegenwiki.nl/A7> (Nederland).

AFSCHEID VAN EEN ONVERMOEIBARE

In memoriam Hans Rijswijk

EGBERT OTTENS

22 jaar oud, aan het begin van zijn loopbaan, was Hans al de drijvende kracht achter het blad dat de Stichting Hoornse Gemeenschap in de jaren zestig uitgaf: HoornSignaal. Meteen na zijn entree verweet hij de redactie dat die te gezapig en te vriendelijk was. Gevolg: een aanvaring met Arie van Zoonen, de voorzitter van de Gemeenschapsraad. Als je dat wilt moet je maar ingezonden stukjes gaan schrijven. Hoe eigenwijs Hans ook was, dat advies heeft hij opgevolgd.

Een jaar later moest Arie van Zoonen vol aan de bak. In een groot artikel over de volledige voorpagina van HoornSignaal had Hans, met goedkeuring van de voltallige redactie, ongezoeten kritiek geleverd op de opening van Schouwburg Het Park. De hele bevolking had aan de totstandkoming bijgedragen – voorwaarde van het rijk was dat 10 procent van de kosten door de inwoners bijeengebracht moest worden – en dan was er iets elitairs als een opera geprogrammeerd. Nu voelde burgemeester Canneman zich aangesproken. Vandaag de dag zouden we om de tekst en de reuring lachen. Maar burgemeesters waren in die tijd echte autoriteiten. Canneman torste zelfs twee academische titels. Arie van Zoonen en Hans werden op het matje geroepen. Arie goot olie op de golven. Hans beloofde wat meer met gevoeligheden rekening te houden. Het is Hans ten voeten uit.

Natuurlijk, Hans had een prachtig genenpakket van zijn ouders en grootouders meegekregen. Opa Holle was een begenadigd kinderboekenschrijver, onderwijzer en schoolhoofd in Berkhout. Trots kon Hans daarover vertellen. 'Hoorn voor den Prins' bijvoorbeeld, waarvan Hans 15 jaar geleden nog een facsimile-uitgave verzorgde. Het verhaal speelt in 1572. Daar moesten we, had hij al laten vallen, als stad en vereniging volgend jaar wat mee. En ook met 2023, als de Slag op de Zuiderzee wordt herdacht. Die gebeurtenis, 450 jaar geleden, niet minder belangrijk dan Leidens Ontzet en Alkmaars Victorie, was ten onrechte een ondergeschoven keerpunt in de vaderlandse vrijheidsstrijd gebleven.

Opa Holle was een tot in de hoogste kringen gerespecteerd onderwijsvakbondsman. Piet Rijswijk, de vader van Hans, was gymleraar op de gemeentelijke ULO en als bestuurder en organisator actief. Het zat Hans in het bloed. Van

alle voorouders pikte hij de goede kwaliteiten mee. Ook andere. Dat heeft deze of gene wel eens mogen ervaren, zoals we zojuist hoorden. Maar eenmaal gezegd, was het voor Hans voorbij. Rancuneus was hij niet. Tegen onrecht kon hij niet, ook niet tegen mensen die de kantjes er af liepen. Dingen moesten – hij was journalist in hart en nieren – zonodig recht voor zijn raap gezegd kunnen worden.

Ik herinner mij nog levendig de discussie met Hans naar aanleiding van een illustratie die ik bij zijn artikel over de Oosterkerk in het Gouden Eeuwnummer van ons blad twee jaar terug had geplaatst. Waar ik dat onbekende schilderij van Cornelis Springer had gevonden? Op internet. Hij wilde het niet geloven. Dat schilderij moest geheim blijven. Iemand had gelekt. Hoe anders kon ik aan die afbeelding zijn gekomen? Het was puur toeval dat de jarige Oosterkerk uitgerekend dat schilderij als cadeau aan de stad, in casu het Westfries Museum, wilde aanbieden en het op een veiling had kunnen kopen. Een en een was twee. In dit geval dus niet. Dat weet jij, zei ik tegen Hans, en dat weet ik nu. Maar verder toch niemand? De rust keerde weer.

Hoorn was zijn stad, de Oosterkerk zijn kerk, Oud Hoorn zijn club als ras-Horinees. Maar hij was op zoveel meer plekken actief en actief geweest. Mijmeringen op zondagochtend voor Radio Hoorn, waarin hij zijn passie voor muziek beleed. Geen wonder dus aanjager en bestuurslid van het Hoorns Kamermuziek Festival.

Over alles en iedereen kon Hans vertellen. En schrijven. Een aantal boeken, over Hoorn natuurlijk, zoals 'Oosterkerk, veelzijdig baken' en 'Van arbeidersbelang tot Intermaris', over 100 jaar volkshuisvesting en wonen in Hoorn en regio. Daar raakten, naast onze gemeenschappelijke voorliefde voor onze mooie stad, onze interesses elkaar. Beiden waren we geïmponeerd door de grootse geschiedenis van de volkshuisvesting. De schakel tussen ons was Leo Bonnema, van wie we kortgeleden ook afscheid moesten nemen. Verontwaardigd waren we over het gebrek aan historisch besef bij Intermaris na Leo's overlijden, die nota bene de basis voor die club had gelegd. Dat mailden we, los van elkaar, het bestuur.

Oud Hoorn, en dan met name het Kwartaalblad, was een kindje van hem. Voor het Kwartaalblad leverde Hans een lange reeks boeiende artikelen.

DUIZENDPOOT

Het kon niet schelen welk onderwerp hij oppakte. Hij maakte er iets van. Niet minder belangrijk was zijn inbreng als corrector. Niets ontsnapte aan zijn aandacht. Waar ik nog wel eens soepel wilde zijn, was hij recht in de leer. Mede door Hans is ons blad een parel van de vereniging.

Altijd kon Oud Hoorn een beroep op hem doen. Nee, stond niet in zijn woordenboek. Jarenlang was Hans betrokken bij 'Hoorn oh ja', de jaarlijkse kroniek van het wel en wee van onze stad opgediept uit honderden krantenartikelen. De laatste jaren organiseerde Hans de exposities in het verenigingsgebouw. Hans wist waar Hoornse kunst bij mensen thuis hing.

Voor Kinie zal dat meer dan eens moeilijk zijn geweest als de spullen al klaar stonden om naar de stacaravan aan de kust af te reizen. 'Nog even dit, nog even dat.' Vlug. Vlug.

Hans schreef mee aan het jubileumboek van Oud Hoorn bij het eeuwfeest en nam het hoofdstuk over de Hoornse pers in de twintigste eeuw voor zijn rekening. Zijn grote kennis van het wel en wee van onze stad was van niet te onderschatten betekenis in het auteursoverleg. En voor zijn kritische rol in de meelesgroep voor mijn boek 'Hier is alles gewoon, dat spreekt...!', over Hoorn

in de Tweede Wereldoorlog, ben ik hem bijzonder dank verschuldigd.

Hoorn heeft onnoemelijk veel aan Hans Rijswijk te danken. Dat besef zal langzaamaan doordringen als we geen beroep meer op hem kunnen doen.

Een veelzijdige, bevlogen duizendpoot, een creatieveling die altijd oplossingen zocht en overal mogelijkheden zag, een onverbetterlijk optimist, maar ook mijn favoriete medemopperaar. Hans we zullen je allemaal missen.

Bedankt dat wij een eindje in ons leven samen op mochten lopen.

IN MEMORIAM JACQ ENTIUS

EGBERT OTTENS

24 april 2021 overleed Jacques (Jacobus) Entius, bijna 83 jaar oud. Zelf schreef hij zijn voornaam vaak als Jacq. Zonder punt. Hij droeg als Horinees Oud Hoorn een warm hart toe. Samen met Duco Bervoets en Henk Overbeek inventariseerde hij rond de eeuwwisseling de in Hoorn aanwezige (stolp)boerderijen, een project van de Stichting Regionale Geschiedbeoefening Noord-Holland. Dacht men tot dan met 20 tot 40 boerderijen wel klaar te zijn, zij kwamen voor Hoorn uiteindelijk op 78!

Vanaf de zomer van 2007 maakte Jacq deel uit van de redactie van het Kwartaalblad. Zijn vriend en collega typograaf bij het Noordhollands Dagblad Frans Zack had hem daarvoor weten te strikken. Jacq was een man van de oude stempel. Sommige spelling- en taalregels waren hem bij de krant als loodzetsel ingegoten. Ook

nadat we in de redactie hadden afgesproken dat de voorzetsels in, op en aan voor een woonadres als straat alle drie gebruikt konden worden – met uitzondering uiteraard van bijvoorbeeld een gracht of plein – bleef hij hardnekkig ingezonden kopij en drukproeven verbeteren in aan. Veel konden Jacq en Frans vertellen over hun verleden bij de krant en de stadgenoten die zij als inwoners of via de geleverde artikelen kenden. In het vroege voorjaar van 2019 sprak Jacq nog helder over Jaap van der Heijden die drie jaar lang als jonge joodse onderduiker in hun gezin verbleef. Zij woonden toen aan het Achterom, te midden van de Duitsers waarvan er rondom hun woning tientallen waren gelegerd.

Vanwege zijn afnemende gezondheid was Jacq de laatste jaren niet meer actief in de redactie. 'Zo onbereikbaar dichtbij' schreef de familie boven zijn rouwadvertentie.

DE 'BEELDENSTORM' VAN 2019

CHRIS HOLMAN

Sommige dingen beginnen heel eenvoudig. Het is zomer 2019, als er een telefoontje binnenkomt. 'Er is een mevrouw die zegt foto's te hebben die ze wil schenken aan Oud Hoorn. Wil jij eens kijken of dat iets voor ons is?' De volgende stap is de betreffende mevrouw te bellen. Haar voorgesteld dat ik even langs zou willen komen om te bekijken of haar foto's geschikt zijn voor de beeldbank. Haar antwoord is al even simpel als duidelijk: 'Meneer, ik bedoel niet even komen kijken, u moet ze meteen meenemen!'

Imponerende hoeveelheid

Er is nog geen sprake van corona en dus niemand heeft nog gehoord van de Japanse opruimgoeroe Marie Konde. Een van haar adviezen in de, tijdens de lockdown immens populair geworden, Netflixserie luidt: 'Ruim op per categorie, niet per kamer'. Een credo wat niet aan de schenker was besteed. Want bij haar appartement aangekomen, blijkt een van de slaapkamers boordevol te staan met dozen, plastic tassen, plastic tassen en nog eens plastic tassen. Alles moet mee, ik kijk even verbijsterd om mij heen, duizenden dia's, 17 fotoalbums, filmbanden, een filmprojector, en wat zou er nog meer in de dozen zitten die nog dicht zijn? We moeten twee keer met een karretje lopen en mijn auto zit bomvol. Het volgende dilemma: 'moet ik dat nou allemaal in het Oost-Indisch Pakhuis dumpen?' In arremoeude besluit ik het eerst maar eens in mijn schuur op te slaan, waar plotseling geen ruimte meer is voor iets anders.

Nieuwsgierig

Tijdens het tweede loopje naar mijn auto ben ik eigenlijk wel nieuwsgierig geworden naar wat de geschiedenis achter deze enorme hoeveelheid beeldmateriaal is. Het betreft de collectie van de

heer C.A.M. Saulenn, die sinds zijn dood in 1968, werd bewaard door mevrouw Bakkum. Saulenn was de vorige eeuw een bekende Hoornse familie. Hij was getrouwd met M.M.A. Gerards, die in de Nieuwsteeg op nummer 19 een gelijknamige damesmodezaak had. Zijn zusters de 'dames Saulenn', beheerden op nr. 25, hoek Ramen, de Parochiebibliotheek. En zorgden ervoor dat alleen goedgekeurde boeken en 'geen verboden lectuur' aan de katholieke lezers werd uitgeleend. Hun broer was administrateur en, zoals al duidelijk was geworden, een hartstochtelijk amateurfotograaf.

Waar te beginnen?

Als de spullen twee weken in mijn schuur staan en ik mij er al vijf keer aan heb geërgerd, neem ik mij voor niet langer te treuzelen, de stoute schoenen aan te trekken en aan de klus te beginnen. In mijn logeer-/werkkamer wordt ruimte gemaakt voor een lichtbak om snel een indruk te krijgen van de ingenomen dia's. Hierbij bekruipt mij sterk het onaangename gevoel voyeur te zijn. Kijken in iemand anders herinneringen dat voelt niet fijn. Maar goed ik had toestemming. 'Alleen de persoonlijke fotoalbums graag retour, en wat niet bruikbaar is mag weg'. De dia's zitten in tray's van 25 stuks. Helaas zijn die niet van een sticker voorzien waardoor de herkomst van de dia's niet op voorhand duidelijk is. Het is dus steeds weer een verrassing wat er op bak wordt aangelicht. Deze methodiek doet mij realiseren dat ik op deze manier nog weken bezig ben met een eerste schifting.

De 1-12-25-methode

Die conclusie doet mij besluiten over te gaan op de, zoals ik het noemde, de 1-12-25 methode. Eenvoudig gezegd: neem dia 1 uit de tray, geeft die een object weer wat in de verste verte geen relatie heeft met Hoorn en hebben de dia's nummer 12 en 25 dat ook niet, dan is naar alle waarschijnlijkheid

De heer Saulenn maakte talloze foto's van de Noorderkerk, ook wel Vrouwenkerk genoemd, het oudste gebouw van de stad. De foto's dateren van 1960. Het graf van Bontekoe is dat van de vader van de ons bekende Willem IJbrantsz. Bontekoe

de hele serie niet interessant voor de beeldbank. Steekproeven geven aan dat deze methode valide is. Is dia 1 de afbeelding van een bollenveld, zijn 12 en 25 prachtige beelden van bloeiende tulpen, dan is dat voor de hele tray van toepassing. Nu schiet het op. Op een gegeven moment werd het mij duidelijk: de heer Saulenn was of lid van een fotoclub of hij volgde een cursus. Of beide. Dat viel heel makkelijk uit de gevonden dia's en foto's op te maken. Op het ene moment lag de focus op een serie artistiek geëtaleerde stilleven's, en volgens

bij de in een andere doos gevonden dia's moet hij de opdracht hebben gekregen om als razende fotoverslaggever het altijd spannende en bruisende dagelijkse leven in Hoorn zo omstreeks 1956 vast te leggen. Zoals daar zijn, opnames van vervuilende activiteiten die op het belterrein bij het ABC plaatsvonden. Waaraan gekoppeld de komst van een nieuw soort vuilnisophaalauto. Direct gevolgd door gefotografeerde werkzaamheden bij het omhalen van een boom Achter de Vest tegenover de Villa. Het geeft een prachtig beeld van de

Het functioneren van de gemeentelijke diensten anno 1957. De vuilniswagens waren nieuw, het verbranden van het vuil gebeurde, uitsluitend bij bepaalde wind op 'de Bult' zoals dat al jaren het geval was. Ook het omhalen van een boom Achter de Vest gebeurde al even traditioneel

naïviteit waarmee bepaalde gemeentelijke klussen eind vijftiger jaren werden geklaard. Maar ook een bijzondere reportage van in- en exterieur van Ooster- en Noorderkerk. Of smaakvolle beelden van de eerste Oudhollandse markten.

Overgebleven objecten

Na deze, vanuit een beetje grove criteria, uitgevoerde eerste selectie, bleven nog twee objecten over, waarvan ik het niet over mijn hart kon krijgen deze weg te doen. Een fotoalbum met prachtige opnamen van het West-Friese landschap en de filmprojector met banden. Tijdens een dinsdags kopje koffie in het Pakhuis kwam mijn pijn over het opruimen ervan ter sprake. Diana van den Hoogen suggereerde dat het Westfries Genootschap daar misschien wel geïnteresseerd in kon zijn. Inderdaad. En zo toog ik een week later met haar en de overgebleven spullen naar hun clubhuis, het Timmermansgildehuisje aan het Dal. Waar wij nog net niet met gebak, maar wel met veel enthousiasme

werden begroet. Mijn job was hiermee klaar en het werk van Lena Bonte begon. Een enorme klus, het scannen van de eerste selectie beeldmateriaal.

Zin in een klusje?

Een jaar later ontving ik het volgende appje van Diana van den Hoogen:

'Heb je zin en tijd om een klusje te doen? Het gaat om de scans van het fotomateriaal van de heer Saulenn. Het is de bedoeling dat ze 1 voor 1 kritisch worden beoordeeld. Er is helemaal geen tijdsdruk'. Het laat zich raden, opnieuw werd ik geconfronteerd met de beelden die mij na de eerste screening bekend voorkwamen. Alleen golden er nu wat andere criteria voor het mogelijk wel of niet selecteren voor uiteindelijke opname in de beeldbank. Wat moet je bijvoorbeeld met foto's van de Hoornse kermis? Of met de zoveelste foto van de Hoofdtoren of Oosterpoort? In overleg met de 'poortwachters' van de beeldbank, Piet van Iersel en Jan Floris, werden 'spelregels' vastgesteld. Zo moest

een kermisfoto bijvoorbeeld direct gelinkt kunnen worden aan de Hoornse binnenstad. En zou ik bij twijfel de beeldbank raadplegen bij mogelijke doublures. Zo werd het klusje toch nog een klus, maar zelfs dat kan in coronatijd plezierig zijn.

Schaken op twee schermen

Het betekende in de praktijk 'schaken' op twee schermen. Op mijn laptop de gescande foto's en op mijn iPad de opzoekfunctie. Een combinatie die niet alleen dienstbaar was bij het ontdebelen. Bij enige aarzeling omtrent de herkenning van een object bood Google uitkomst en werden zelfs details rondom de datering duidelijk. Zoals ook een nog goed werkend geheugen kon helpen. Was op een bepaalde foto de bouw van een grote vlonder in de latere jachthaven zichtbaar, dan kon het niet anders dat de foto's in dezelfde serie geschoten waren in het voorjaar van 1957. Dit podium tegenover het Baadland was immers bij de viering van 650 jaar stadsrechten, het middelpunt van alle bruisende activiteiten in de zomer van dat jaar. Maar ook het onvolprezen 'Hoorn, huizen, straten, mensen', kreeg weer een vaste plek op mijn tafel.

Wat is de moraal van dit verhaal? Geven is geluk voor twee! Het gevoel van de schenker al die spullen niet voor niets te hebben bewaard. En

voor Oud Hoorn een waardevolle uitbreiding van de beeldbank. Maar ook (en dat is drie), niet te vergeten: voor mij persoonlijk, in coronatijd, een heerlijke 'speurtocht' door de geschiedenis van Hoorn.

Bent u geïnteresseerd in het werken aan de optimalisering van de beeldbank? Neem dan contact op via info@oudhoorn.nl.

Kapel Dijk en Duin waar in 1960 de Hoornse Franciscanen zijn gaan wonen. Hun intrede daar gebeurde onder het toezien oog van gedeputeerde Dick Laan (rechts). Later naamgever van de stichting die nu het beheer over het gebouw heeft

Kunnen wij u ook digitaal bereiken?

Het afgelopen jaar is maar weer gebleken dat het goed is dat onze vereniging haar leden ook per mail kan bereiken. Zo moest bijvoorbeeld de ledenvergadering helaas worden afgesteld en wilden we graag uw mening horen over de Poort van Hoorn. Snel communiceren met elkaar is dan zeer welkom. Hebben wij nog niet uw e-mailadres en wilt u graag op de hoogte blijven van actuele zaken die spelen binnen de vereniging, mail dan uw adres door aan de ledenadministratie: leden@oudhoorn.nl. Als u dat wilt, krijgt u dan ook de regelmatig verschijnende Nieuwsbrief van Oud Hoorn in uw mailbox.

KRUISSTRAAT 15 HEEFT WEER EEN

Jos KOENEN

Toen mijn dochter en schoonzoon in 2010 het pand Kruisstraat 15 kochten, een rijksmonument dat uit de 17^e eeuw dateert, was al opgevallen dat het kozijn op de 2^e verdieping wel heel erg zwaar was uitgevoerd met twee dikke bovendorpels boven elkaar. Net boven de hoogste dorpel zat een gat met daarin een luchtroostertje. Het een

Kruisstraat 15 met hijsbalk

en ander was duidelijk te herleiden tot een kozijn dat ooit gemaakt was om een hijsbalk te dragen. Ook het openslaande raampje tussen de dorpels in moet in het verleden gebruikt zijn om het wiel aan de haak te hangen. In 2013 werd een eerste restauratie uitgevoerd waarbij dit kozijn werd vervangen en daarbij exact dezelfde vorm en dikte kreeg als het oorspronkelijke totaal verrotte kozijn dat geen luciferhoutje meer kon dragen. De restauratie van die fase werd eind 2014 afgerond met het terugbrengen van de naam van het steegje dat naast de woning naar een kleine binnenplaats voert: Hemelsteegje. De herkomst van de naam is onbekend. Een oproep in Kwartaalblad 2014-4 om de naam op te helderen heeft geen respons gehad. Bekend is dat koster Van Baar van de Koepelkerk in de eerste decennia van de vorige eeuw op dit adres woonde en de koster uit de omliggende dorpen bij hem kwamen om kaarsen, hosties en andere

Hijsbalk vernoemd naar De Vos & zonen

religieuze paraferalia te kopen. Het achterhuis van Kruisstraat 15 is eigenlijk Hemelsteegje nr 1. Mijn dochter heeft het emaille huisnummer nog. Het pandje was destijds in gebruik als hostiebakkerij. De schouw is nog aanwezig. Het achterhuis is nu in gebruik als keuken. De dubbele put op het plaatsje is klaar. Links de waterkelder die helemaal betegeld is en rechts de grondwaterput die is opgebouwd uit eiken kuipen.

Hemelsteegje nr 1

Nu, acht jaar later was de hele kapconstructie aan de beurt. Het merendeel van de sparren was slecht en aangetast door houtworm en schimmel. Ook de muurplaten waren voor een deel in slechte staat. Het werd dus een grote klus, uitgevoerd door Leguit & Roos uit Monnickendam, een bedrijf dat zich uitsluitend bezig houdt met hoogstaand restauratiewerk.

Als vader, cq schoonvader, raakte ik opnieuw betrokken bij deelwerkzaamheden tijdens de voorbereiding van deze restauratie. Om opnieuw een hijsbalk aan te brengen lagen hier de kansen. Uiteraard in goed overleg met de gemeente Hoorn, afdeling monumentenzorg, werden alle details doorgesproken en op tekening gezet. Ik zou de hijsbalk maken. In eerste instantie dus huiswerk verrichten en het boek 'Van Onderen! Vierhonderd

HIJSBALK

Jaar Hijsbalken In Amsterdam' van H. Schenk bestuderen met daarin niet alleen beschrijvingen van diverse uitvoeringen in verschillende eeuwen maar, wat belangrijker was, goede aanwijzingen voor de maker uit de 21^e eeuw wat betreft afmetingen en details. Te beginnen met de houtsoort. Voor een balk die voor een deel jaar in jaar uit in weer en wind hangt, moet gekeken worden naar een duurzame soort. De keus viel op basralocus waarvan het kernhout zeer duurzaam is. In Nederland is het populair in de waterbouw (duurzaamheidsklasse 2). Daar moest ik dus zijn en zocht contact met bedrijven die in havens en

Bewerking hijszaak

bij bruggen remmingwerken uitvoeren. Mijn idee was om een getrokken paal te bemachtigen. Goed en langdurig gewaterd. Ook nog betaalbaar want bij restauraties rijzen toch al snel de kosten de pan uit. Tijdens de maanden dat de balk droogde,

kon ik het smeedwerk uitvoeren. Voor de haak nam ik stafmateriaal met een diameter van 20 mm en vormde die tot een haak naar Amsterdamse model. Net boven de haak een stukje plat dat tegen de onderkant van de balk aan komt zodat bij bevestiging en het aandraaien van de grote moer, de haak niet in de balk getrokken zou worden. Na afkorting op juiste maat, in het stuk boven het plat schroefdraad gesneden. Ook van tevoren de loden kap gemaakt met een kraagje dat tegen de muur komt met daaroverheen weer een loodslabje uit de voeg om zo inwatering te voorkomen. Ook uit mijn smederij kwamen de bout en het stempel waarmee de balk binnenshuis aan de kapconstructie verankerd moest worden.

Plaatsen straatnaambordje Hemelsteegje, 2014

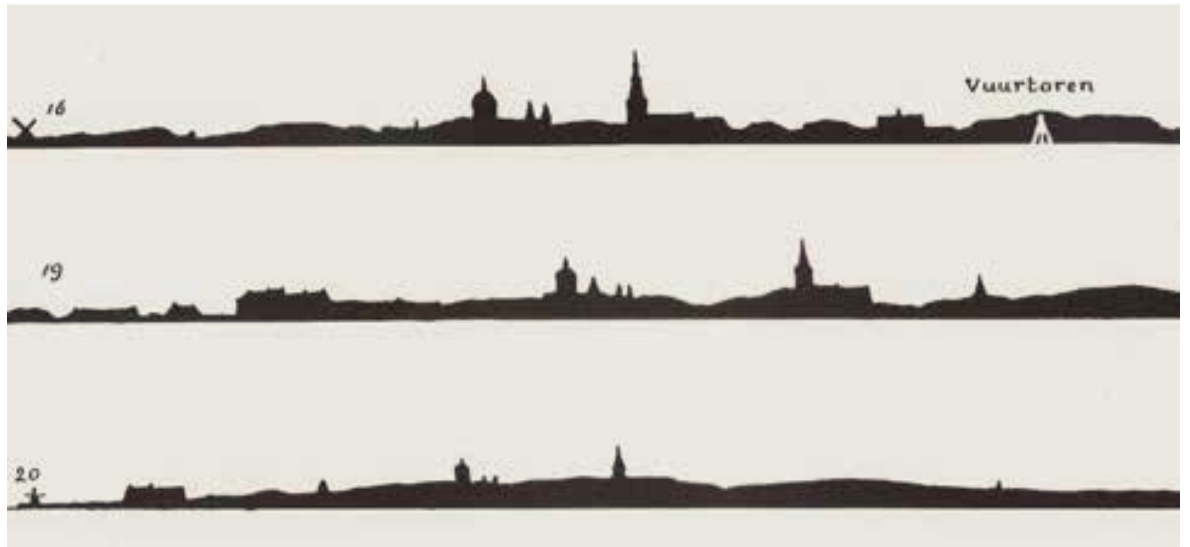
Het timmerwerk kon beginnen: als afmeting gaf Schenk op: ca 75 cm uit de gevel waarbij de haak ca 50 cm uit de gevel. Te dichtbij geeft problemen. De last kan dan door de ramen gaan. Te ver wordt weer lastig om bij de last te komen als die voor het luik hangt. Het gedeelte dat binnenshuis hangt wordt op ca 3 meter gehouden met dezelfde kopuitvoering als het buitengedeelte. Dit om twee of drie generaties verder, de mogelijkheid te hebben bij verrot buitendeel, de balk om te draaien. De dikte van de balk heb ik afgenomen van het gat dat de vroegere balk had nagelaten: 17 cm hoog en 10 cm breed. Net voor de plek waar het buitendeel de muur raakt, aan de onderkant een waterkering ingefreesd om inwatering te voorkomen.

Afgelopen april was de aannemer zover dat hij de balk kon ontvangen. Ik kon vanaf de straat toezien hoe het 75 kg zware gevaarte omhoog getakeld werd. Aan het einde van de dag zat de balk op zijn plek en kon ik de haak bevestigen. Het draaideind gelijk met de bovenkant gehouden en de moer verzonken met daaroverheen de loden kap.

Met het afronden van deze restauratie waarbij de hele kapconstructie werd aangepakt heeft Hoorn er weer een hijsbalk bij. Het rijksmonument Kruisstraat 15 mag weer gezien worden.

Hijsbalk wordt omhoog getakeld

SILHOUETTEN VAN DE ZUIDERZEE

FRANS VAN IERSEL

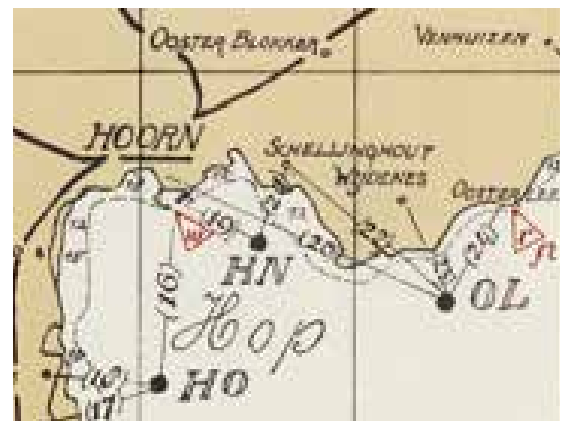
De skyline van Hoorn wordt bedreigd door de hoge torens die het gemeentebestuur rondom de provinciale weg wil toestaan. Misschien is het aardig om terug te gaan naar de skyline die in het boek 'Zuiderzee-Silhouetten' zijn opgetekend, mooie silhouetten die zeer sprekend de schoonheid van onze stad uitbeelden. Het boek is in 1915 uitgegeven door de Commissie voor het Watertoerisme van de ANWB, 38 pagina's dik met 145 silhouetten.

De tekeningen, gemaakt door E. Bokhorst, worden begeleid door een reisverhaal van Tom Schilperoort. Schilperoort, een avonturier en een zelf verklaard bohemien, had zich in 1904 op de bonnefooi als correspondent voor de NRC en De Telegraaf in Parijs gevestigd en hield zich vooral bezig met het erdoor jagen van een erfenisje in het bruisende kunstenaarsmilieu. Hij maakte daar kennis met Pablo Picasso, die hij in 1905 uitnodigde om in Schoorl te komen logeren in zijn vakantiehuis. Vanuit Schoorl maakte Picasso uitstapjes naar o.a. Hoorn.

Jaren later stapt Schilperoort in Amsterdam met tekenaar Bokhorst en enkele anderen aan boord van stoomsleepboot 'Zuyderzee'. Dit schip zou het gezelschap in vijf dagen langs de 350 km lange kustlijn van de toenmalige Zuiderzee brengen. Het verhaal is niet heel erg inspirerend, de schrijver maakt weliswaar mooie lange zinnen maar weet slechts af en toe treffend de kust te beschrijven.

Aangekomen bij Hoorn vindt Schilperoort wel de goede toon, hij raakt 'verrukt' en zelfs in 'extase'.

'Dan komt Hoorn in zicht en krijgen we een kijk op het Zuiderzee-schoon, van Enkhuizen, Medemblik en Hoorn is het gezicht van zee uit op Hoorn wel het mooiste. Het naderen van Hoorn, van zee uit wekt beslist den indruk, dien men verwachten zou van een zestiende- of zeventiende-eeuwse stad te ontvangen. De torens, de oude huizen, met hun rode puntdaken,

het rood bruin der stenen. Glanzend in de zon over het jonge groen, en de hoge, zo goed geconserveerde torens, van zee uit gezien boven het barnsteen klare, witgekopte of gletsjer groene zeewater, onder de strakheid der blauwe lucht, het bracht ons allen in extase. Het gebeurt zo zelden eens 'n bijna ongerept beeld of indruk van onze architectonisch zo rijke zeventiende eeuw, anders dan op schilderijen te krijgen, dat de onverwachte aanblik van dit stadsmooi ons verrukte.'

STADSBEELD

restauraties, wijzigingen en verval

JAAP VAN DER HOUT

Een parel voor Hoorn

In de rubriek stadsbeeldbewaking wordt stilgestaan bij een klein of groot project dat mooi is uitgevoerd: 'Een parel voor Hoorn'. Deze keer Koepoortsweg 5.

Dit gemeentelijk monument is opgesierd met drie mooie gevelstenen, de jaartalsteen 1648, daaronder een gevelsteen met de beeltenis van Sint Laurentius en op de hoek onder de waterlijst de beeltenis van Sint Maarten. De gevel zag er altijd authentiek en doorleefd uit en was gedeeltelijk geschilderd met rode dodekop, ook wel ossebloed genoemd. Op de eerste verdieping was een glad vierkant stukje muur duidelijk zichtbaar, dat leek op een dicht gemetseld kozijn. De bewoners hadden ontdekt dat er eerder een vierkant raampje met negen ruitjes had gezeten dat zij graag wilden terugbrengen. Het metselwerk behoeftte onderhoud en dat is zorgvuldig uitgevoerd, de gevel is schoon gemaakt en daar waar nodig is het metselwerk terughoudend hersteld en wel zo dat het authentieke doorleefde karakter volledig behouden is gebleven.

Anno 1915

Anno 2008

Anno 2021

Blauwe Berg 5 - Missiehuis

Het monumentale Missiehuis uit 1927 is de afgelopen twintig jaar schandalig verwaarloosd. De gemeente beschikt helaas niet over een instrumentarium om de eigenaar te dwingen het noodzakelijke onderhoud te plegen. Maar had de gemeente niet meer druk kunnen uitoefenen toen zij voor de ontwikkelaar het bestemmingsplan ging aanpassen om grootschalige woningbouw op het terrein achter het missiehuis mogelijk te maken? De eigenaar schijnt nu voornemens te zijn het casco te gaan herstellen en heeft door het Monumenten Advies Bureau uit Nijmegen een herstelplan laten maken voor het casco. Dit bureau constateert een oneindige reeks

problemen: veel lekkages, rottende vloeren en balklagen, roestende wapening in betonconstructies, wijkende gevels, problemen bij de dakspanten, roestende stalen balken, gebreken aan de pannendekking en lood- en zinkwerk, schade aan ramen en kozijnen en heel veel waterschade.

Blauwe Berg 5 - Zusterhuis van het Missiehuis

In het Zusterhuis, het linker bouwdeel, van het Missiehuis zijn alle interieurelementen verdwenen. Er ligt nu een plan voor het realiseren van een tandchirurgiepraktijk op de begane grond en op de verdieping orthodontie. In grote lijnen blijven de gevels intact. Op het dak aan de achterzijde komen enkele dakramen en een dakkapel.

Dorpsstraat 218

De woning wordt naar achteren toe uitgebreid en de kap wordt verhoogd. De welstandscommissie heeft moeite met de vormgeving van de voorgevel en dan met name van het middenrisaliet die afbreuk doet aan deze eenvoudige woning.

Drieboomlaan 19

De mansardekap van deze woning wordt naar achteren verlengd op de bestaande aanbouw. De welstandscommissie constateert dat de woning aan de Drieboomlaan 23 een soortgelijke uitbreiding vergund heeft gekregen.

Gedempte Appelhaven 7

Het betreft een aanvraag voor het verbouwen van de keuken en de zolder van dit rijksmonument.

Grote Noord 15 - Koepelkerk

Het betreft onder andere het herstellen van het voegwerk en het metselwerk daar waar scheuren in de gevel voorkomen. De commissie heeft waardering voor de inzet van deze restauratie, zij adviseert te onderzoeken wat de oorzaak van de scheuren is. De commissie uit haar zorgen over het hydrofoberen (waterafstotend maken) van het metselwerk, op termijn komen daar vaak grote problemen uit voort.

Grote Noord 45-47 - Achterom 50

Het transformeren van een bedrijfspand tot 10 woningen. De voorzijde grenst aan het Grote Noord (boven nr. 45 en 47) en de achterzijde aan het Achterom (nr. 46). Aan de achterzijde van nr. 45 en 47 ligt een groot plat dak. De voorgevel aan het Grote Noord blijft grotendeels behouden. Aan het Achterom wordt een nieuwe woning gebouwd. De woningen boven de winkel zijn bereikbaar via een entree aan het Achterom die toegang geeft tot het platte dak.

Grote Oost 37

De ombouw van een berging gelegen achter in de tuin van een rijksmonument en grenzend aan de Trommelsteeg. Om de berging bruikbaar te maken als woning zouden op het linker zijdakvlak een groot dakkapel toegevoegd moeten worden en op het rechter zijdakvlak een forse dakopbouw. De dakkapel en de dakopbouw zijn volgens de monumentencommissie te groot in het bescheiden dakvlak.

Keern 139

Het verbouwen van een als gemeentelijk monument aangewezen stolpboerderij, gebouwd in 1905. Het vierkant is nog intact, er komt een nieuwe indeling waarbij het vierkant zoveel mogelijk in het zicht komt. De voorgevel blijft nagenoeg ongewijzigd. In de linker zijgevel wordt achter de bestaande darsdeuren de entreepartij gemaakt.

De monumentencommissie maakt complimenten voor de consciëntieuze aanpak.

Keern 142

Het betreft het verbouwen van een stolpboerderij tot zorgboerderij en het plaatsen van dakramen. De welstandscommissie vraagt een uiterste poging te doen om de dakramen meer met elkaar uit te lijnen.

Kerkstraat 10 - Kerkplein

Het kappen van een rode beuk, die in 1896 is aangeplant. De eigenaar van de monumentale boom heeft Groen Advies Amsterdam onderzoek laten

doen naar de gezondheid. De boom is aangetast door de reuzenzwam en daardoor gevoelig voor wind. Gezien het belang van de boom voor het stadsbeeld heeft de gemeente op verzoek van de monumentencommissie een second opinion laten uitvoeren door Idverde Bomendienst. Ook dit onderzoek wees uit dat kap van deze boom onvermijdelijk is. De monumentencommissie spreekt waardering uit voor het extra onderzoek en vraagt aandacht voor de toekomst van de overige bomen.

Kleine Noord 32 - Noorderkerk

Het plaatsen van voorzetsbeglazing in de Noorderkerk tussen de gemetselde montants, de verticale stijlen van de ramen. De monumentencommissie ontvangt graag meer details waarmee wordt aangetoond dat het glas ten opzichte van het metselwerk op de juiste plek komt, zodat het aanzicht van de kerk zoveel mogelijk behouden blijft.

Nieuwendam 23

Het optrekken van een beeldbepalend pand. De monumentencommissie heeft bezwaar tegen het verhogen van de voorgevel omdat dit de verhouding in het pand en de straatwand niet ten goede komt.

Nieuwsteeg 32

Het plan omvat het realiseren van zes appartementen boven een winkel. Het pand heeft de status beeldbepalend, de oorspronkelijke gevelpuien worden gereconstrueerd.

Noorderstraat 14

Het betreft het realiseren van een uitbreiding aan de achterzijde van dit gemeentelijke monument. De bestaande aanbouw aan de achterzijde wordt vervangen door een nieuwe aanbouw over de volle breedte van het pand.

Westerblokker 73

Deze stolpboerderij is gebouwd in 1893 en aangewezen als gemeentelijk monument. Op de verdieping worden slaapkamers gerealiseerd en ten behoeve daarvan worden enkele dakramen toegevoegd. Tevens wordt bij de darswand een glaswand geplaatst. De monumentencommissie heeft moeite met de lichtstraat in het achterdakvlak.

Zon 24

Het aanbrengen van dubbele deuren met zijlichten in de achtergevel en een klein dakraam in het linker zijdakvlak. De voorgestelde wijziging acht de monumentencommissie passend.

VERLEDEN & HEDEN

WILLY WIGGELAAR

Salm en Holthuis, Kleine Noord

In 1918 koopt wagenmaker G. Salm de panden Kleine Noord 67-69. Zoon Gerrit neemt in 1943 de zaak over en verbouwt het pand. Vervolgens stapt hij over op de verkoop en het onderhoud van fietsen.

In de jaren '40 gaat hij een compagnonschap aan met zijn zwager Holthuis. De mannen zijn getrouwd met de dames Van Riel. Zij komen achter de winkel te wonen. In de jaren '50 zijn Salm en Holthuis als enige in West-Friesland dealer van het puur Hollandse merk Locomotief. Er is zelfs een wielerploeg naar vernoemd. In 1951 reed Wim van Est in de Tour de France, in een diep ravijn. Zijn verkreukelde Locomotief-fiets heeft nog een tijdje in de etalage van Salm

en Holthuis gestaan.

In 1956 gaat mijn vader in de werkplaats van de fietsenwinkel aan de slag. Als er in de jaren '60 steeds meer vraag naar fietsen komt, wordt de woning van Holthuis bij de winkel getrokken en komt de familie erboven te wonen. De fietsenwinkel zit dan tijdelijk in een pand aan het begin van het Kleine Noord. Ze krijgen dan het dealerschap van Gazelle erbij. De dames beheren de winkel en de mannen zitten op het kantoor.

Tijdens de Kermis komt gans West-Friesland op de fiets naar Hoorn. De compagnons Salm en Holthuis zetten een gedeelte van het Scharloo met hekken af, om daar de fietsen te stallen. Een concurrent is de familie Hakhoff waar aan het begin van het Keern, achter de HOBI, ook fietsen

gestald kunnen worden.

Begin jaren '70 stoppen de heren met de winkel. Gerrit Salm gaat naar V & D in Alkmaar en beheert daar de fietsenafdeling. Jan Holthuis wordt boekhouder bij Otter de drankwinkel. Het enige personeelslid, Piet Schouten, gaat naar Tromp die een fiets- en bromfietswinkel heeft op het Kleine Noord.

De panden worden gesloopt. Nu staat daar het appartementencomplex 'Meester Cornelis'. Hotel 'Het Wapen van West-Friesland', dat naast Salm en Holthuis stond, is na de brand in 1965, niet opnieuw opgebouwd. Nu bevindt zich hier het drukke kruispunt naar de Grote Waal. Mensen die de oude situatie niet gekend hebben, kunnen zich dat met het huidige beeld, maar moeilijk voorstellen.

Lidmaatschap:

Minimaal €22,50 per jaar,
incl. Kwartaalblad
Gezinslid: €12,- per jaar
Lid voor het leven:
Ouder dan 45 jaar:
eenmalig €630,-
Ouder dan 55 jaar:
eenmalig €450,-
Ledenadministratie:
leden@oudhoorn.nl
Contributie:
NL92 INGB 0000 7229 54

Het lidmaatschap geldt voor een heel kalenderjaar.
Lidmaatschap uiterlijk één maand voor einde kalenderjaar schriftelijk opzeggen.

Losse nummers:

leden: €4,50
niet-leden: €6,-
NL86 INGB 0002 1448 88

Redactie:

Chris Holman, Ben Leek,
Wally Ooms, Egbert Ottens,
Christiaan Schrickx,
Femke Uiterwijk,
Willy Wiggelaar

Redactieadres:

E.S. Ottens,
Renoirhof 155, 1628 XC Hoorn
e-mail: redactie@oudhoorn.nl

Copyright:

Gehele of gedeeltelijke overname van teksten en/of illustraties uit dit blad is alleen toegestaan na toestemming van de redactie

Productie:

Van Vliet Printing B.V.
Verlengde Lageweg 1
1628 PM Hoorn

